

**”Ja millään elukalla ei ole ruumiin osissakaan niin
suurta taikavoimaa kuin käärmeellä – ”**

Käärmeiden käyttö suomalaisessa kansanomaisessa lääkinnässä 1930-luvulla kerätyn
perinneaineiston valossa

Maria Örnberg

Pro gradu -tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Maria Örnberg

”Ja millään elukalla ei ole ruumiin osissakaan niin suurta taikavoimaa kuin käärmeellä – ” – Käärmeiden käyttö suomalaisessa kansanomaisessa lääkinnässä 1930-luvulla

kerätyn perinneaineiston valossa

Tutkielma 61 s.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen kuinka käärmeitä ja käärmeen eri osia on käytetty suomalaisessa kansanomaisessa lääkinnässä 1930-luvulla kerätyn perinneaineiston valossa. Käyttämäni aineisto kattaa 39 keräysvastausta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta ja suurin osa aineistosta on kerätty vuosina 1935–1936 järjestetyn Kalevalan Riemuvuoden Kilpakeräyksen yhteydessä, johon osallistui yhteensä 768 vastaajaa. Osa aineistosta on myös peräisin Kansantieto ja pienet keräelmät -keräyksestä, johon vastaukset on lähetetty Kansantieto-lehden kyselyihin liittyen. Tämä keräys on alkanut vuonna 1936. Aineisto on peräisin eri Suomen maakunnista enkä ole tehnyt rajausta siten, että keskittyisin yhteen tiettyyn maakuntaan tai alueeseen. Tutkimusmetodinä olen käyttänyt pääasiassa lähilukua, jonka avulla olen perehtynyt käytettyyn aineistoon.

Käärmeellä ja etenkin kyykäärmeellä on suomalaisessa kansanperinteessä ollut vahva myyttisen eläimen asema. Käärmettä on pelätty ja kunnioitettu, eikä sanaa ”käärme” ole ilman kiertoilmaisuja välttämättä uskallettu lausua ääneen. Käärmeellä on uskottu olleen vahvaa väkeä, myyttistä voimaa, ja käärme on usein liitetty alisen maailmaan ja tuonelaan. Tietäjillä ja parantajilla on ollut erityisasema väkeä sisältäneen käärmeen käsittelijöinä. Tietäjiin ja parantajiin on myös varhaismodernin ajan ja modernin ajan alun terveydenhuollossa usein luotettu lääkäreiden sijaan. Suomessa 1800-luvulla lääkärimäärät ovat olleet matalia ja suurin osa lääkäreistä on toiminut Etelä- ja Länsi-Suomen alueella, mikä on osaltaan vaikuttanut parantajien ja tietäjien suosioon muualla Suomessa.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että huolimatta siitä, että käärmettä on pidetty voimakkaana, jopa pelottavana myyttisenä eläimenä, on kansanlääkinnässä pitkät perinteet käärmeen lääkinnällisellä käytöllä. Käärmeen eri osia on käytetty monenlaiseen eri fyysiseen vaivaan, esimerkiksi selkäsärkyihin, silmäongelmiin ja hammaskolotuksiin lääkkeenä. Käärmettä on käytetty myös vakavampien ongelmien kuten käärmeenpuremien ja erilaisten tautien ja sairauksien hoidossa. Useammassa keräysvastauksessa mainitaan, että käärmeellä lääkitseminen on vanhanaikainen keino tai keino, jota ”vanhat ihmiset” ovat käyttäneet. Tämä siis indikoisi, että useamman kirjoittajan mielestä käärmeen käyttö lääkinnässä ei enää 1930-luvulla ole ollut relevanttia. Tästä huolimatta keräysvastauksista käy ilmi, että vaikka lääkintäkeinoa itsessään olisi jo 1930-luvulla pidetty vanhakantaisena, ei sen tehoa ole silti useassakaan tapauksessa epäilty.

Avainsanat: Käärme, kyykäärme, kansanperinne, kansanlääkintä, muistitieto, muistitietotutkimus, terveyshistoria

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	5
1.2	Tutkimuskysymys, lähdeaineisto ja tutkimuksen sisältö	7
1.3	Tutkimuskentät, tutkimuskirjallisuus ja tutkimusmenetelmät	11
2	Fyysiset vaivat ja käärmeenpuremat kansanomaisessa lääkinnässä varhaismodernilla ajalla ja modernin ajan alussa	15
2.1	Yleiset kolotukset, selkäsärky ja sivutauti	15
2.2	Silmäkivut, hammassärky ja ihon ongelmat	19
2.3	Käärmeenpuremat ihmisillä ja eläimillä	26
3	Taudit, kansanparantajat ja käärmeen osien ei-lääkinnälliset käyttötarkoitukset	33
3.1	Taudit ja sairaudet	33
3.2	Tietäjät, parantajat ja käärme	40
3.3	Käärmeen osat muussa kuin lääkitieteellisessä käytössä	46
4	Lopuksi	51
	Lähteet	55
	Liitteet	60

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Suomalaisessa kansanperinteessä käärme on saavuttanut myyttisenä pidetyn eläinlajin mittasuhteet, ja etenkin kyykäärmeitä on kunnioitettu ja pelätty niiden myrkyllisyyden tuoman uhan vuoksi. Sanaa *käärme* ei ole uskallettu lausua ääneen, vaan on käytetty eufemismeja kuten toukka tuonen karvallinen, männyn kerkän kierteelijä tai kulkija kulon alainen.¹ Käärmeitä on usein kutsuttu madoiksi tai toukiksi muiden maan matosten tavoin. Sana *kyy* on ikivanha uralilainen sana, jolla on vastineita esimerkiksi unkarin ja selkupin kielissä. Sana *käärme* puolestaan on balttilaista perua ja saapunut Suomeen vasta myöhemmin.²

Käärmeiden synnystä esiintyy perimätiedossa useita versioita, mutta Syöjättären rooli on useissa myyteissä keskeinen. Syöjätär, joka nähdään pahan ruumiillistumana, sylkee myyttiseen alkumereen, josta käärme saa alkunsa.³ Käärmeiden asema on ollut läheinen myös tietäjien ja noitien kanssa. Kyky hallita vaarallista alisen maailman eläintä on ollut taitavan tietäjän merkki. Käärme on varhaisissa myyteissä kautta maailman yhdistetty maan luovaan voimaan ja käärme onkin universaali elämänkierron symboli.⁴ Eikä se ole ihme, sillä käärmeellä on voima luoda nahkansa, horrostaakaan pitkienkin talvikuukausien yli ja nousta aina kevään tullen uudelleen maan päälle.

Kansanomaisessa lääkinnässä käärmettä on käytetty laajasti erilaisten vaivojen, kolotusten, sairauksien ja tautien parantamistarkoituksessa. Käärmeestä saadun rasvan on uskottu esimerkiksi auttaneen erilaisiin iho-ongelmiin ajettumista rohtumiin sekä silmien vaivoihin. Käärmeen hampaalla on puolestaan voitu parantaa hammassärkyjä ja käärmeen nahka on auttanut niin selkäkipuihin kuin vilutautiin. Tässä pro gradu -tutkielmassa käsittelemkin käärmeen asemaa suomalaisen kansanomaisen lääkinnän kentällä. Kansanomaisella lääkinnällä tai kansanomaisella parannustaidolla tarkoitetaan niitä keinoja ja metodeja, joilla

---

¹ Klemettinen 2022, 133.

² Kaski 2019, 140–141.

³ Klemettinen 2022, 138.

⁴ Kaski 2019, 142–143.

sairauksia, tauteja ja vaivoja on parannettu ennen modernin lääketieteen kehitystä. Kansanparannus säilytti kuitenkin asemansa kansan keskuudessa vielä pitkään myös niin sanotun oppilääketieteen syntymisen jälkeen ja nämä kaksi terveydenhoidon kenttää toimivat rinnakkain, joskus myös limittäin.

1800-lukua pidetään lääketieteen suurena murroskautena ja järjestelmällisiin kokeisiin perustuva lääketiede liitetään yleensä vasta 1800-luvun loppupuoleen.⁵ Suomessa lääkärin ammattikunnan synty yleensä ajoitetaan vuoteen 1663, jolloin joukko tukholmalaisia lääkäreitä sai kuningattarelta luvan perustaa lääkärikollegion (Collegium Medicorum) ajamaan etujaan. Kollegiosta kasvoi koko valtakunnan lääkäritoimintaa valvonut elin ja myöhemmin sen seuraajana toimi Suomessa Turun Akatemian yhteyteen vuonna 1811 perustettu Collegium Medicum eli Lääkäri-kunta. Lääkärin määrä pysyi kuitenkin Suomessa pitkään pienenä. Vuonna 1828 yliopisto siirtyi Turusta Helsinkiin ja lääkäreitä oli tällöin vain noin 60. Vuonna 1880 määrä oli jo 160 ja vuosisadan vaihteessa Suomen suuriruhtinaskunnassa oli lääkäreitä 380.⁶ Lääkäritoiminta keskittyi vahvasti eteläiseen ja läntiseen Suomeen, jossa asukasmäärät olivat suurempia ja etäisyydet pienempiä. Itäisillä ja pohjoisilla seuduilla oli lääkärinvirkoja vain vähän ja niitäkin oli hankala saada täytettyä. 1930-luvulla perustettiin ensimmäinen tieteellinen lääkäriseura Finska Läkaresällskapet, jota on pidetty myös Suomen ensimmäisenä virkamiesjärjestönä.⁷

Nykyisin Suomessa lääkäriksi luetaan virallisesti lisensoitu lääketieteen koulutuksen saanut ammattilainen.⁸ Aikaisemmin lääkinnän ja parantamisen kentällä lääkärit eivät kuitenkaan ole olleet ainoita toimijoita. Parantajien ja tietäjien lisäksi myös papit, välskärit, parturit ja myöhemmin kirurgit, kättilöt ja apteekkarit hoitivat terveydenhuollon tehtäviä.⁹ Etenkin pappien tehtävä terveydenhuollon kentällä on ollut merkittävä. Lääkärimäärän ollessa vähäinen pappeja koulutettiin muun muassa rokottamaan ja neuvomaan kansalaisia tarttuvien tautien ehkäisyssä ja hoidossa. 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella monilla papeilla oli myös lääkärikoulutusta. Kuitenkin Finska Läkaresällskapet hyväksyi perustamisensa jälkeen lääkäreiksi ainoastaan ne papit, jotka olivat lukeneet itsensä lääketieteen tohtoreiksi. Osa

---

⁵ Peltokorpi 2002, 1.

⁶ Valtonen & Annola & Nygård & Vilén 2021, sähköinen lähde.

⁷ Kontturi 2022, 72, 74, 88.

⁸ Kontturi 2022, 68.

⁹ Kananoja 2022, 14.

lääkäreistä ryhtyi myös papiksi myöhemmällä urallaan.¹⁰ Lääkäreitä toimi myös apteekkareina, vaikka käytännössä näiden kahden profession yhdistäminen oli kiellettyä, sillä siihen katsottiin liittyvän intressiongelmia.¹¹

1800-luvulla kemiaa ja fysiikkaa alettiin soveltaa lääketieteessä ja 1900-luvun alkupuolella immunologisen puolustusjärjestelmän toiminnan vähitellen tapahtunut ymmärtäminen auttoi erilaisten tautien ja sairauksien spesifisten syiden ja kulkujen selviämisessä.¹² Tautioppi ja eri sairauksien ja vaivojen hoitometodit ovat aina aika-, paikka- ja kulttuurisidonnaisia. Käsitteet kuten “terveys” ja “sairaus” ovat kulttuurisesti ja osana yhteisön vuorovaikutusta rakentuneita konventioita. Myös “normaalin” käsite terveen ihmiskehon kuvaajana on vakiintunut eurooppalaisiin kieliin vasta 1800-luvulla.¹³

1.2 Tutkimuskysymys, lähdeaineisto ja tutkimuksen sisältö

Pro gradu -tutkielmani keskiössä on käärme sekä kansanomainen lääkintä. Tutkimuskysymys onkin siis: Kuinka käärmettä on käytetty kansanomaisessa lääkinnässä tautien, vaivojen ja sairauksien parantamisessa? Kysymys on laaja ja olenkin pyrkinyt rajaamaan aiheen lähdeaineiston perusteella tiettyihin keskeisimpiin käärmeen käyttötapoihin. Lähdeaineistona tutkimuksessa toimii Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA) ja erityisesti eläinperinne-, kansanusko-, sekä kansanlääkintäkortistot. Käyttämäni aineisto kattaa 39 keräysvastausta kyseisistä kortistoista ja suurin osa aineistosta on kerätty vuosina 1935–1936 järjestetyn Kalevalan Riemuvuoden Kilpakeräyksen (SKS KRK) yhteydessä, johon osallistui yhteensä 768 vastaajaa. Keruukohteena Kalevalan Riemuvuoden Kilpakeräyksessä olivat pääasiassa vanhat tarinat ja syntytarut. Kyseessä oli ensimmäinen koko kansalle suunnattu kilpakeräys.¹⁴ Osa aineistosta on myös peräisin Kansantieto ja pienet keräelmät -keräyksestä, joiden vastaukset on lähetetty Kansantieto-lehden kyselyihin liittyen. Tämä keräys on alkanut vuonna 1936 ja kestänyt vuoteen 1939

---

¹⁰ Kontturi 2022, 82.

¹¹ Karsten 1933, 16–17.

¹² Karttunen, Soini, Vuopala 2005, 13.

¹³ Kuuliala 2022, 43, 60.

¹⁴ Salonen 2022, 116.

asti. Kilpakeräyksiin vastanneiden verkosto on ollut alun perin hyvin maaseutupainotteinen.¹⁵ Tämä näkyy myös käyttämässäni aineistossa, jossa on hyvin vähän keräysvastauksia kaupunkialueiden asukkailta.

Olen rajannut aineiston 39 keräysvastauksen sen mukaan, että valitut keräysvastaukset vastaavat jollain tavalla tutkimuskysymykseeni eli siihen, millä tavalla käärmettä on hyödynnetty kansanlääkinnässä. Keräysvastauksissa vastaajat käsittelevät käärmeellä lääkitsemistä kertomalla käärmeen eri osien käytöstä. Nämä osat ovat käärmeen rasva, nahka, veri, sydän, pää, hampaat, liha ja muutamissa tapauksissa koko käärme. Osa keräykseen vastanneista henkilöistä on lähettänyt samasta aiheesta useamman kuin yhden keräysvastauksen. En koe tämän kuitenkaan olevan tutkimukselle haitaksi, sillä jokainen keräysvastaus on sisällöltään erilainen. Vaikka en ole tutkinut keräysvastauksia alueellisten rajausten mukaisesti, näkyy aineistossa silti tiettyjen maakuntien vahvempi painotus.

Keräysvastauksista Itä-Suomesta on yhteensä 18, mikä on huomattava osa käyttämieni keräysvastausten kokonaismäärästä. Näistä Itä-Suomesta lähetetyistä vastauksista kuusi kappaletta on peräisin Pohjois-Savosta, neljä kappaletta Etelä-Savosta ja Karjalan alueelta on kahdeksan vastausta. Näistä vastauksista viisi on peräisin sellaisilta Karjalan alueilta, jotka ovat siirtyneet nykyisen Venäjän puolelle talvisodan päätteeksi. Muista alueista vahvimmin edustettuina ovat Pohjanmaa, Pirkanmaa ja Keski-Suomi. Kaikilta näiltä alueilta on aineistossa neljä keräysvastausta. Kainuun maakunnasta löytyy aineistosta kolme vastausta ja Varsinais-Suomesta kaksi. Muita alueita, jotka aineistosta nousevat esiin on Uusimaa, Päijät-Häme, Kanta-Häme sekä Kymenlaakso. Kaikista näistä löytyy aineistosta yhdet keräysvastaukset. Tiedot keräysvastausten prosentuaalisista ja lukumäärällisistä maakuntapainotuksista löytyvät myös tutkielman liitteet -osiosta.

Kansanperinneaineistojen kerääminen käynnistyi 1800-luvulla osana kansallisvaltion rakennusprojektia.¹⁶ Tuolloin ylioppilaat keräsivät eri puolilta maata kansanperinnettä ja kansanrunoutta, jonka pohjalle kansallista identiteettiä ryhdyttiin rakentamaan.¹⁷ Kirjoitetun muistitiedon kokoaminen avoimilla kirjoituskeruilla on sekin Suomessa ollut jo pitkään tavallinen tapa kerätä muisteluaineistoa erilaisista aihepiireistä. Kirjoituskeruilla on perinteet

---

¹⁵ Salonen 2022, 116–117.

¹⁶ Kivilaakso & Pesonen & Taavetti 2022, 101.

¹⁷ Salonen 2022, 121.

niin kansanperinteen kuin työväen perinteen sekä suullisen historian tallentamisessa. Muistitiedon kerääjien ja tallentajien kenttä on Suomessa moninainen. Kirjallinen muistitiedon kerääminen on Suomessa laajalti tunnistettu ja tunnustettu toimintatapa. SKS ylläpitää edelleen vuonna 1935 alkaneen Kalevalan Riemuvuoden Kilpakeräyksen pohjalta perustetusta kerääjäverkostosta muodostunutta vastaajaverkosta. Nykyisin vastaajaverkoston kuuluu noin 450 vastaajaa, joille SKS lähettää käynnissä olevien keruiden kirjoituskutsut kaksi kertaa vuodessa. Verkoston nimen muuttuminen kerääjäverkostosta vastaajaverkoston heijastaa painopisteen muuttumista perinteen keräämisestä omiin kokemuksiin perustuvaan kirjoittamiseen, eli vastaamiseen.¹⁸

Lähdeaineiston ajoittaminen ei ole helppo tehtävä, sillä kyseessä on suullisen perinteen kautta eteenpäin siirtynyttä perinnetietoa. Käyttämäni keräysvastaukset on kerätty vuosina 1935–1939 ja kertomukset sisältävät usein elementin siitä, että tarina on kuultu iäkkäältä sukulaiselta tai se on siirtynyt perheessä tai kyläyhteisössä sukupolvelta toiselle. Näin aineiston suullisen perimätiedon voisi katsoa olevan peräisin vähintään 1800-luvulta, mutta mahdollisesti vieläkin kauempaa menneisyydestä. Muistitieto onkin historian tutkimuksen näkökulmasta epäluotettavampaa aineistoa kuin esimerkiksi täsmällinen asiakirja-aineisto.¹⁹ Muistitiedon tutkimuksellisessa käytössä saattaa tutkija joutua päättelemään, miten kaukaa menneisyydestä suullinen tai kirjoitettu muistitieto on peräisin, sillä tässä tutkimuksessa käytetyin aineiston tavoin, varmoja ajoituksia ei ole välttämättä valmiiksi annettu.

Keskeistä alkuperäisaineiston kannalta on sen asettuminen varhaismodernin ajan kansanlääkinnän ja alkuvaiheissaan olleen modernin, tieteellisen lääketieteen risteyskohtaan. Ennen lääkärikunnan vakiintumista ja vielä pitkään sen jälkeenkin voisi katsoa Suomessa vallinneen niin sanotun lääkinnällisen pluralismin. Nykyään pitkälti ainoastaan lääkäreille varatulla kentällä työskenteli hyvin monenlaisia toimijoita aina parantajista pappeihin. Lääkärikollegio ei suhtautunut suopeasti kansanomaisiin tietäjiin ja parantajiin, vaan määräsi lääkärit pitämään tällaista arveluttavaa toimintaa silmällä ja raportoimaan niin sanotusta puoskaroinnista tarvittaessa. Käytännössä kuitenkin kansanlääkintä eli oppilääketieteen rinnalla eikä raportointia lääkärikollegiolle juurikaan tapahtunut, sillä parantajien ja tietäjien toimintaa katsottiin läpi sormien. Parantajien ja tietäjien toiminnan valvominen ja

---

¹⁸ Kivilaakso & Pesonen & Taavetti 2022, 88, 91, 92, 96.

¹⁹ Katajala 1990, 42–44.

rajoittaminen oli hankalaa myös sen takia, että näillä toimijoilla oli vankka jalansija perinteisessä terveydenhuollossa ja kansa usein luotti enemmän kansanparantajiin kuin lääkäreihin.²⁰ 1700- ja 1800-luvun lääkärien kirjoituksissa näkyy selvästi ammattikunnan tärkeyden ja tarpeen korostamista, vaikka kansa itsessään olikin hyvin halutonta hakeutumaan lääkärin pakeille. Kansa, lääkärien harmiksi, turvautui ensisijaisesti kotihoitoihin ja epävirallisten parantajien apuun.²¹

Lääketieteellisen koulutuksen myötä pyrittiin turvaamaan hoitokeinojen tieteellisyys, vastuullisuus ja kansanterveyden paras mahdollinen tila, mikä oli suorassa vaikutuksessa väestön vahvuuteen.²² Kuitenkin käytännössä varhaismoderni oppilääketieteen ja kansanparannuksen välillä oli vuorovaikutusta. Tietoa lainattiin taholta toiselle esimerkiksi lääkekasveja ja hoitomenetelmiä koskien.²³ Se, että parantajan tai tietäjän ammatti ei ollut virallisesti tunnustettu professio samalla tavalla kuin esimerkiksi lääkäri, ei kuitenkaan vähentänyt tällaisten epävirallisten toimijoiden pätevyyttä. Parantaja, tietäjä tai esimerkiksi kätilö saattoi toimia puoliammattimaisesti ja olla toimessaan hyvinkin pätevä, ainakin suhteutettuna yhteisön tai säädyn muihin jäseniin.²⁴ Myös yhteisön odotukset ja ajatukset siitä, mikä on ollut aikanaan pätevää terveydenhoitoa, on määrittänyt erilaisten toimijoiden hyväksymistä lääketieteen kentälle.

Tutkielman ensimmäisessä osassa käsittelen erilaisia vaivoja aina iho-ongelmista silmäkipuihin ja käärmeen pistoihin. Ensimmäisen käsittelyluvun ensimmäisessä alaluvussa keskityn selkäsärkyihin ja muihin fyysisiin kolotuksiin, joihin lukeutuvat esimerkiksi aikalaisten sivutaudiksi nimittämät kylkien kivut. Alaluvussa 2.2 käsittelen laajempaa valikoimaa erilaisia ongelmia alkaen silmänsäryistä, joista siirryn käsittelemään hammassärkyjä ja lopulta erilaisia ihon ongelmia kuten rohtumia, haavoja ja ihottumia. Ensimmäisen käsittelyluvun kolmannessa alaluvussa perehdyn siihen, kuinka käärmeen puremia on parannettu käärmeen eri osilla lääkitsemällä.

Toinen käsittelyluku keskittyy temaattisesti laajempaan kokonaisuuteen aina erilaisista taudeista tietäjiin ja parantajiin. Toisen käsittelyluvun ensimmäisessä alaluvussa keskityn

---

²⁰ Kontturi 2022, 80.

²¹ Kontturi 2022, 90.

²² Kontturi 2022, 80.

²³ Impola 2022, 121.

²⁴ Impola 2022, 114.

erilaisiin tauteihin ja sairauksiin, joihin lukeutuu keuhkotauti, epilepsia ja riisitauti sekä reumatismi. Toisen käsittelyluvun toisessa alaluvussa käsittelen tietäjiä ja parantajia siitä näkökulmasta, kuinka nämä ovat hyödyntäneet käärmettä parannusmetodeissa kuten loitsuissa ja parantamiseen käytetyissä välineistössä. Toisen käsittelyluvun alaluku 3.3 keskittyy siihen, kuinka käärmeen eri osia on hyödynnetty lääkinnän ulkopuolisilla osa-alueilla. Tutkimukseni rakenteen olen jakanut erilaisten fyysisten vaivojen ja sairauksien mukaan sen sijaan, että käsittelisin käärmeen eri osia temaattisesti yksi kerrallaan. Jakamalla tutkielman terveysongelmien perusteella katson saavani aikaan laajemman esityksen siitä, miten monella eri tavalla käärmettä on hyödynnetty yhden ja saman vaivan parantamiseen eri puolella Suomea.

1.3 Tutkimuskentät, tutkimuskirjallisuus ja tutkimusmenetelmät

Pro gradu -tutkielmani sijoittuu poikkitieteellisesti useamman eri tutkimusalan kentälle. Tutkimukseni nojaa vahvasti kulttuurihistorian, folkloristiikan, terveyshistorian sekä muistitietotutkimuksen perinteisiin. Käärmettä on tutkittu eri aikoina osana kansanperinteen sekä kulttuurihistoriantutkimusta, sillä käärme on yksi suomalaisen perinteen keskeisistä, myyttisistä eläimistä. Myös kansanlääkintään keskittyvän tutkimuksen kentällä käärme löytyy osana useita tutkimuksia ja teoksia. Kuitenkaan täysin käärmeeseen suomalaisessa kansanparannuksessa keskittyvää tutkimusta tai teosta en ole löytänyt.

Suomalaisessa historiantutkimuksen perinteessä on pitkään käytetty termiä lääketieteen historia, joka vastaa englannin ja saksan käsitteitä *history of medicine* ja *Geschichte der Medizin*. Saksassa ja englannissa on käytetty toisinaan myös termejä *medical history*, *Medizinhistorie* sekä *Medizingeschichte*. Terveiden ja lääketieteen historiaan erikoistunut tutkija Heini Hakosalo on kuitenkin laajentanut lääketieteen historian termiä kattamaan myös terveyden. Terveystieteen voisikin katsoa olevan osuvampi käsite kuin lääketieteen historian, sillä kaikella parantamiseen tähtäävällä toiminnalla, kuten kansanparannuksella, ei ole ollut mitään tekemistä tieteen kanssa.²⁵

---

²⁵ Kananoja 2022, 10.

Terveyshistorian lähtökohtana on, että ihmiset kautta aikojen ovat aina sairastaneet ja yhtä lailla aina pyrkineet myös hallitsemaan sairautta ja ehkäisemään sen uhkaa. Sairauksien hallinnan keinot ovat kuitenkin kulttuurista ja aikakaudesta toiseen muuttuvia. Lääkinnän kenttien moninaisuudesta huolimatta terveyshistorian tutkimus on painottunut kirjoitettuihin lähteisiin ja oppilääketieteeseen. Kansanparantajat ovat potilaineen jääneet usein terveyshistorian tutkimuksen marginaaliin. Vasta 2000-luvulla on alettu muistitietohistorian menetelmin tehdä tutkimusta esimerkiksi parantajien ja potilaisen välisestä vuorovaikutuksesta. Tällaista tutkimusta on kuitenkin vielä suhteessa vain vähän.²⁶

Muistitietotutkimuksen tausta on kansainvälisessä *oral history* -tutkimussuuntauksessa. Kansainvälisellä tasolla *oral history* -tutkimuksella on myös vahvat yhteydet *history from below* -liikkeisiin, joiden avulla on pyritty tavoittamaan perinteisessä historian tutkimuksessa syrjään jääneiden ihmisryhmien tai yksilöiden historioita. Suomalaisessa, pohjoismaisessa ja baltialaisessa muistitietotutkimuksessa haastattelujen ja äänitysten asema ei kuitenkaan ole ensisijainen, vaan suomalainen muistitietotutkimus käyttää moninaisia aineistoja hyödyksi.²⁷ Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi tässä tutkimuksessa käyttämäni arkistoaineistot.

Kirjallisuuteen sekä erityisesti *oral history* -tutkimussuuntaukseen erikoistunut Alessandro Portelli on määritellyt muistitietokerronnan ajallisia tasoja. Ajallisissa tasoissa risteytyvät henkilökohtaiset, yhteisölliset ja yhteiskunnalliset tapahtumat.²⁸ Muistitieto onkin helposti muuntuvaa ainesta, joka henkilöltä toiselle välitettynä alkaa nopeasti muuttua alkuperäisestä tapauksesta perinteeksi eli tarinoitua. Muistinvaraiset kertomukset saattavat sekoittaa keskenään ja näin syntyy uusia tarinoita, joilla ei ole välttämättä edes kovin vahvaa todellisuuspohjaa. Myös asioiden keskinäiset järjestykset muuttuvat muistitiedossa usein eikä muistitieto ole luonteeltaan kronologista.²⁹

Muistitietotutkimuksen kiinnostuksen kohteet ja lähtökohdat ovat aina sidoksissa kulttuuripiiriin ja niihin menneisyyttä ja nykyisyyttä heijastaviin käsityksiin, jotka ovat vallalla. Muistitietoa käsittelevässä artikkelissaan folkloristiikan tutkija Ulla Savolainen ja sukupuolentutkimuksen ja seksuaalisuus- sekä queer-historian tutkija Riikka Taavetti ovatkin

---

²⁶ Kananoja 2022, 11, 19.

²⁷ Savolainen & Taavetti 2022, 10, 12.

²⁸ Portelli 1991, 70.

²⁹ Katajala 1990, 42–44.

kirjoittaneet, että olisi hyvä pohtia kriittisesti minkälaisia menneisyyksiä, näkökulmia ja tapahtumia pidämme muistamisen arvoisina ja minkä vuoksi.³⁰ Muistitietoon liittyy aina sen henkilökohtaisuuden vuoksi myös vahvasti kysymys tutkimusetiikasta. Muistitietotutkimusta ohjaavat tutkimuksen teon yleisten eettisten periaatteiden lisäksi erilaiset tietosuojaa ja henkirekisterejä koskevat säädökset.³¹

Tutkimuskirjallisuudessa hyödynnän poikkeusteollisesti usean eri tutkimusalan teoksia. Keskeisiä teoksia kansanlääkinnän, terveyshistorian ja muistitiedon ymmärtämisen kannalta ovat Kalle Kananojan toimittama artikkelikokoelma *Terveyshistoria – Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään* vuodelta 2022, Ulla Savolaisen ja Riikka Taavetin toimittama artikkelikokoelma *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*, joka on myös vuodelta 2022, Jane Tuovisen *Tietäjistä kuppareihin - Kansanparannuksesta ja parantajista Suomessa* vuodelta 1984 sekä Pauliina Peltokorven pro gradu -tutkielma *Kirjasuomen vanhoja taudinnimiä ja kansanuskomuksia niiden taustalla* vuodelta 2002. Käärmettä suomalaisissa kansanuskomuksissa puolestaan käsitellään kattavasti Pasi Klemettisen teoksessa *Kansanuskon yöpuoli - Hiidet, manalaiset ja muut demonit* vuodelta 2022 sekä ovat Risto Pulkkinen *Suomalainen kansanusko - Samaaneista saunatonttuihin* vuodelta 2014. Tietäjiä, parantajia ja taikauskoa käsitteleviä teoksia, joita hyödynnän ovat Karolina Kouvola vuoden 2023 teos *Pohjolan noituus - Magian historia Pohjoismaissa* sekä Emmi Lahden väitöskirja *Tietäjiä, taikoja, hautausmaita – Taikuus Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla*, joka on julkaistu vuonna 2016.

Analyysimenetelmänä käytän alkuperäisaineiston lähilukua. Lähiluvun avulla pystyn luokittelemaan lähdeaineistoa teemoittain terveydellisten ongelmien mukaan ja tarkastelemaan, miltä alueelta aineiston lähettänyt henkilö on kotoisin. Tämä on keskeistä kontekstoinnin kannalta, sillä on tärkeä kiinnittää huomiota myös aineiston yksittäisten kertomusten alueellisiin eroavaisuuksiin, mutta myös yhteneväisyyksiin. Lähiluvun avulla pyrin myös tarkastelemaan kertomusten sävyä. Vaikka ylitulkintaan ei tule sortua, on aineistosta silti mahdollista huomata erilaisia suhtautumistapoja liittyen käärmeisiin lääkinnän välineenä sekä kansanparannukseen yleisellä tasolla. Pyrin asettamaan käärmeellä tehdyn lääkinnän mahdollisimman täsmällisesti kansanlääkinnän ja terveyshistorian kontekstiin avaamalla tutkimuksen myötä myös sitä, mitä arkipäiväisiin ongelmiin liittynyt lääkintä on

---

³⁰ Savolainen & Taavetti 2022, 27.

³¹ Savolainen & Taavetti 2022, 23.

tarkoittanut kansanlääkinnän perspektiivistä ja myöhemmin myös tieteellisen lääketieteen tulemisen myötä. Tutkimuksen rajauksen olen pyrkinyt pitämään tiiviisti käärmeen ja lääkinnän alueella, vaikka tutkimusta olisi ollut kiinnostava laajentaa esimerkiksi vertailevaksi tutkimukseksi siitä, millaisia käärmeeseen liittyviä lääkintämetodeja on käytetty esimerkiksi Venäjän puolella tai muissa Pohjoismaissa.

2 Fyysiset vaivat ja käärmeenpuremat kansanomaisessa lääkinnässä varhaismodernilla ajalla ja modernin ajan alussa

2.1 Yleiset kolotukset, selkäsärky ja sivutauti

Tässä ensimmäisessä aluvuossa tarkastelen käärmeiden käyttöä kansanparannuksessa suhteessa erilaisiin fyysisiin vaivoihin, joihin lukeutuvat kolotukset ja säryt eri puolilla kehoa sekä aikalaisten hyvin tuntema sivutauti nimityksellä kulkenut kylkien tai mahdollisesti selän kivut. Aineistosta nousee esille, että erilaisiin kehon kolotuksiin on käärmettä hyödyntäen pääasiassa käytetty apuna käärmeen rasvaa sekä käärmeen nahkoja. Lähdeaineiston tarkastelussa keskeistä kuitenkin on muistaa, että menneisyyden ihmisten tekemät diagnoosit poikkeavat nykyajan biolääketieteen diagnooseista ja tautimäärittämisistä. Lähteissä esiin tuodut kuvaukset eivät useinkaan ole riittävän spesifejä, jotta niistä voitaisi tehdä varmoja päätelmiä siitä, millaisesta sairaudesta, taudista tai vaivasta on ollut kysymys.³²

Menneisyyden ihmiset myös elivät hyvin erilaisissa kehoissa ja kokivat sairaudet eri tavoin, vaikka ne biologisesti ottaen olisivatkin olleet samoja sairauksia tai vaivoja, joita esiintyy myös nykypäivänä.³³ Varhaismodernin ajan alussa ja vielä myöhemminkin terveys sellaisena kuin moderni ihminen sen mieltää, oli harvojen etuoikeus. Täydelliseen terveyteen ei myöskään edes parantamisyritysten kautta pyritty, sillä lääketieteen menetit ja esimerkiksi kivunlievityksen keinot olivat hyvin suppeita. Ihmiset myös ymmärsivät elämän rajallisuuden merkityksen eri tavalla kuin se nykyään mielletään ja monien oma tai vaihtoehtoisesti läheisen elämä päättyi ennenaikaisesti tavalla tai toisella.³⁴

Keskeisenä elementtinä lähdeaineistossa nousee esille usko yliluonnollisiin voimiin, jonka on katsottu olevan välttämätöntä kulloisenkin parannuskeinon toimivuuden kannalta. Esimerkiksi Etelä-Savosta, Kangasniemeltä kotoisin oleva Elis Nykänen kirjoittaa keräysvastauksessaan käärmeessä olevan parantavia lääkeaineita. Nykäsen mukaan, mikäli selkä on kipeä, tulee käärmeen nahka solmia ruumiin ympärille, jolloin kivut paranevat.³⁵ Etelä-Pohjanmaan

---

³² Kananaja 2022, 14.

³³ Gómez 2017, 40.

³⁴ Kuuliala 2022, 36.

³⁵ Kangasniemi. Nykänen, Elis. KT 78:27. 1938.

Jalasjärveltä kotoisin oleva Uuno Yrjänäinen näkee käärmeennahan selkäkipujen ennaltaehkäisevänä voimana ja ohjeistaa vastauksessaan: ”Jos on neulonu kärmehen nahaan housun liirinkihin taa, niin ei oo tullu selekä koskaa kipiäksi.”³⁶ Yrjänäisen keräysvastauksesta käy hyvin ilmi, että tautia tai vaivaa sairastaneet potilaat eivät ole olleet vain passiivisia sairastajia, vaan aktiivisia toimijoita, jotka ovat etsineet parannuskeinoja vaivoihin ja ongelmiin. Apua on myös voitu hakea perhepiirin ulkopuolisilta henkilöiltä kuten tietäjiltä tai parantajilta.³⁷

Varhaismodernin ajan terveystäsityksiä ja lääkitä tutkinut historioitsija Olivia Weisser kirjoittaa, että sairauskäsitykset eivät ole varhaismodernilla ajalla olleet yhtenäisiä, vaan niihin ovat vaikuttaneet monet erilaiset tekijät. Tällaisia tekijöitä on ollut esimerkiksi sairastaneen ikä, sukupuoli, aikaisemmat kokemukset sairastamisesta sekä maantieteellinen alue. Uskomukset, odotukset ja kokemukset lääkinnästä, henkilökohtaisista suhteista, hengellisyydestä sekä arkisesta työnteosta ovat kaikki vaikuttaneet sairaudesta tai vaivasta kärsivien ajatuksiin ja toimintaan.³⁸ Alkuperäislähteiden hankaluutena onkin se, ettei lyhyissä keräysvastauksissa tällaisia tietoja ole mahdollista saada selville.

Aikana jolloin lääkäreitä ei ole ollut yleisesti saatavilla, on ennaltaehkäisy epäilemättä ollut tärkeässä asemassa, sillä nykyperspektiivistä katsottuna vähäisetkin taudit ovat saattaneet johtaa aikanaan enneaikaiseen kuolemaan. Parannuskeinoon uskomisen lisäksi keskeistä vaikuttaa olleen, että se objekti, jonka on uskottu sisältäneen taikavoimaa, on ollut kosketuksissa kipeän kohdan kanssa. Voisi siis jopa puhua positiivisesta tartunnasta. Esimerkiksi Hanna Hiljasen vastauksessa Pielisjärveltä, Pohjois-Karjalasta nousee esiin niin käytetyn metodin toimivuuteen uskomisen merkitys kuin ajatus objektista, jolla on uskottu olleen positiivisen kontaminaation ominaisuus. Hiljanen kirjoittaa vastauksessaan, että selkäsäryistä puhutessa on sanottu ”sivuja kirvestäneen”. Tällaisessa tilanteessa on otettu kirves, jolla käärmeitä on tapettu ja tällä kyseisellä kirveellä on paineltu kipeää selkää, jolloin säryt ovat Hiljasen mukaan heti parantuneet. Hiljanen myös lisää, että keino on edelleen käytössä.³⁹

---

³⁶ Jalasjärvi. Yrjänäinen, Uuno 200. 1937.

³⁷ Kananoja 2022, 22.

³⁸ Weisser 2015, sähköinen lähde.

³⁹ Pielisjärvi. Hiljanen, Hanna. KRK 156:14.

Siinä missä tietynlaisesta objektista, esimerkiksi edellisen esimerkin kirveestä, on voinut saada parantavaa voimaa fyysisiin vaivoihin, on tietynlaiset esineet puolestaan myös voineet aiheuttaa säryt. Esimerkiksi likaisena pidetystä objektista on voinut saada pahalaatuisen tartunnan. Pohjois-Savosta, Pielavedeltä keräysvastauksen kirjoittanut Allan Ikäheimo kuvailee, että sivutaudin on voinut saada esimerkiksi siinä tilanteessa, jos nainen on lyönyt miestä sivuille sellaisella paidalla, jossa on ollut kuukautisvuotoa. Ikäheimon mukaan sivutaudista on puolestaan voinut parantua pitämällä käärmeen nahkaa vyöllään.⁴⁰ Naisten kuukautisvuodon tahrinan paidan on siis katsottu sisältävän sellaista negatiivista tartuntavoimaa, että nainen on sen avulla voinut aiheuttaa miehelle sivutaudin.

Lähdeaineistosta ei nouse muita vastaavia esimerkkitapauksia esille ja näin on hankala sanoa, onko kyseinen uskomus ollut tyypillinen ainoastaan Pielaveden vai yleisemmin Pohjois-Savon alueella. Kuitenkin vielä 1900-luvun alussa on uskottu yleisesti, että kuukautisten tehtävä on ollut puhdistaa naisen keho pahasta verestä ja kuukautisveren on uskottu olleen jopa myrkyllistä.⁴¹ Naisen sukupuolielimiin on myös uskottu liittyneen hyvin voimakasta väkeä ja miesten reviirillä tällaisen naiseen liitetyn väen on katsottu olleen vahingollista.⁴²

Parantajat eivät ole olleet ainoita, joilla on ollut käytössään luonnonlääkinnän metodeja ja niihin tarvittavia ainesosia. Omavaraisuus erilaisissa lääkintään käytetyissä ainesosissa on epäilemättä ollut välttämättömyys ajalla, jolloin lääkäreitä on ollut harvassa, eikä parantajia ole myöskään ollut joka kylässä lähistöllä. Lääkintämateriaaleilla (lat. *materia medica*) katsotaan olevan jokin vaikutus, jolla kehoa muutetaan ja jonka ainakin lääkkeen käyttäjä havaitsee. Nykyajan perspektiivistä katsottuna lääkeaineiden toimivuuden arvioiminen on hankalaa. Voitaisi kuitenkin ajatella, että käytetyillä lääkemateriaaleilla on esimerkiksi kansanlääkinnän kentällä katsottu olleen jonkinlaisia vaikutuksia, vaikka nykyajan näyttöön perustuva lääketiede ei niitä tunnustaisikaan.⁴³ Esimerkiksi käärmeen eri osien käyttöä ei olisi suosittu, ellei niitä käyttäneet ihmiset olisi kokeneet käärmeellä lääkitsemistä kannattavaksi. Lääkemateriaalien toimivuuden arvioiminen on siitähän perspektiivistä hankalaa, että usein lähdeaineistossa muistetaan paremmin epäonniset, esimerkiksi kuolemaan johtaneet parantamisyrietykset kuin vähäisten arkisten vaivojen onnistunut lääkitseminen.⁴⁴

---

⁴⁰ Pielavesi. Ikäheimo, Allan. KRK 98:41.

⁴¹ Räikkönen 2020, 14.

⁴² Pulkkinen 2014, 281.

⁴³ Kananoja 2022, 26.

⁴⁴ Kananoja 2022, 27.

Entisestä Viipurin lääniin kuuluneesta Ruskealan kunnasta lähetetyssä keräysvastauksessa Santer Huovinen muistelee aikaa, jolloin on lapsena asunut Leppäsyryn kylässä Suistaman pitäjässä. Huovinen kirjoittaa, että mikäli sivutauti tuli jollekin kyläläiselle, tuli etsiä käärmeen nahka, joka paransi kivut, kun sen laittoi ”sivuin päälle”. Huovinen kuvaa, että käärmeen nahkoja oli monessa talossa kuivattuna.⁴⁵ Huovisen vastaus on kerätty 1930-luvulla, mutta siinä näkyy hyvin kaikuja myös varhaisempien aikojen maaseudun elämästä. Vastauksessa korostuu se, kuinka yhteisöt ovat olleet tiiviitä. Se, että eri taloissa on ollut käärmeen nahkoja kuivattuna, on ollut kaikkien tiedossa. Varhaismodernin ja modernin ajan alun maaseudulla perhe ja talo ovat muodostaneet ihmisten merkittävimmän lähiyhteisön. Tämä ydinyksikkö on toiminut yhteistyössä esimerkiksi naapurien kanssa, sillä maatalous ja sen sivuelinkeinot ovat vaatineet yhteistyötä. Ihmisen identiteetin on katsottu rakentuneen myös pitkälti suhteessa tähän lähiyhteisöön – ihminen on ollut olemassa osana lähipiirin suhdeverkostoa. Varhaismodernin yhteiskunnan väestöstä lähes jokainen on kuulunut johonkin kotitalouteen, ja sitä kautta ollut myös osana maaseutua, kylää ja pitäjää.⁴⁶

Erialaisten voiteiden ja lääkejuomien valmistaminen on aineiston perusteella ollut myös taito, joka ei ole ollut yksinomaan parantajien tai tietäjien hallussa, vaan se on ollut hyvä osata kenen tahansa. Käärmeen rasvaa on käytetty aineiston perusteella moneen vaivaan, mutta myös särkyihin, kolotuksiin ja pakotuksiin. Käärmeen rasvan kohdalla esiin nousee sen keräämisen ajankohdan tärkeys. Useassa käärmeen rasvaa koskevassa esimerkissä tuodaan esille, että keräyksen tulee tapahtua keväällä ennen käen kukkumista. Keski-Pohjanmaalta, entisestä Kälviän kunnasta kotoisin oleva Kalle Haapaniemi esimerkiksi kirjoittaa, että käärmeeltä otetun rasvan keräämisen on tullut tapahtua keväällä ennen käen kukuntaa. Käärmeen rasvaa on sitten laitettu viinan sekaan ja sekoitusta on käytetty voiteena ajettumiin, pakotuksiin ja esimerkiksi silmäkipuihin.⁴⁷ Vastaavasti Pohjois-Savosta, Tervon kunnasta kotoisin oleva Juho Oksman kirjoittaa keräysvastauksessaan:

”Käärmeenrasva on hyvvee hierrettä kolottajaan, mut keärme, josta hiere otetaan, on tapettava ja nylettävä ennen käen kukkumista. Käk jos vaan on kukunna, se ei kelepoo ennee, se

---

⁴⁵ Ruskeala. Huovinen, Santer 88. 1937.

⁴⁶ Vilkuna & Hemminki & Markkola & Östman 2021, sähköinen lähde.

⁴⁷ Kälviä. Haapaniemi, Kalle. KT163:33. 1937.

mänettä parannustehosa, ja keärme myrkyttyy samassa kuin käik suunsa aukaisoo, ja on sitte enemmän voarallista, kuin parantavvaa käyttee hierreenä.”⁴⁸

Kansanperinteessä käki on ollut merkittävän linnun asemassa. Käkeä on pidetty kohtalokkaana lintulajina, jonka kukunnasta on voitu ennustaa tulevaa. Käen kukunta on myös ollut tärkeä elementti vuoden kierrossa. Käestä on sanottu, että “käki tuo suven sanoman, pääsky päivän lämpimän.” Käki alkaa yleensä kukkia keväällä, toukokuun tienoilla, ja käen kukunnan loppu puolestaan on merkinnyt heinätöiden alkua. On uskottu myös, että jos käki heinäkuussa kukkui pitkään, oli luvassa lämmin syksy. Kuitenkin jos kukuntaa jatkui Jaakon päivään asti eli 25. heinäkuuta, sai toiveet hyvästä sadosta unohtaa.⁴⁹ Vaikka keräysvastausten kirjoittajat ovat eri puolilta Suomea, on käsitys käestä samanlainen. Tervosta kotoisin oleva Juho Oksman pitää käen kukkumisen jälkeen kerätyn käärmeen rasvan käyttöä jopa vaarallisena, mikä kertoo, että uskon merkitys asiassa on ollut vahva.⁵⁰

2.2 Silmäkivut, hammassärky ja ihon ongelmat

Silmäkivut ja -ongelmat

Silmäsairauksien ja -kipujen hoidossa näyttää aineiston perusteella keskeisenä elementtinä olleen käärmeen rasva. Aineistossa korostetaan useaan otteeseen, että silmiin tulee käyttää nimenomaan myrkyttömän käärmeen rasvaa. Pohjois-Savon alueelta, Leppävirralta keräykseen vastannut Sylvi Sääski kuvailee käärmeen rasvan olevan tehokasta lääkettä erilaisilla rohtumille, ruusulle, märäntäkipeälle sekä silmille. Kuten useissa selkäkipuja ja -vaivoja käsittelevissä keräysvastauksissa, myös Sääski korostaa, että rasva tulee ottaa käärmeestä keväällä ennen käen kukkumista.⁵¹

Kälviältä, Keski-Pohjanmaalta kotoisin oleva Kalle Haapaniemi kirjoittaa niin ikään, että rasva tulee kerätä ennen käen kukkumista, jonka jälkeen hän kertoo rasvan käytöstä

---

⁴⁸ Tervo. Oksman, Juho 1640. 1937.

⁴⁹ Kaski 2019, 128.

⁵⁰ Tervo. Oksman, Juho 1640. 1937.

⁵¹ Leppävirta. Sääski, Sylvi 815. 1937.

seuraavaa: ”Täällä elää nykyäänkin ihmisiä, jotka väittävät että he ovat saaneet apua silmäkipuihin y.m. kärmehenihraviinasta. Täällä on vieläkin ainakin yhdessä talossa käärmeenihraviinaa pienessä pullossa. Tätä pulloa hakevat naapuritkin lainaksi, kun sattu tarvitsemaan voidetta johonkin äkkinäiseen.”⁵² Haapaniemen keräysvastaus on kirjoitettu vuonna 1937, mikä tarkoittaa, että vielä alle 100 vuotta sitten käärmeen rasvaa on käytetty apuna arkipäiväisessä lääkinnässä. Tämä on kiinnostavaa, sillä vuonna 1935 Suomessa on jo ollut 432 apteekkia sivuapteekit mukaan lukien.⁵³ Apteekkien saavutettavuus on siis ollut kohtuullisen hyvä. 1930-luvun suuren talouslaman on kuitenkin katsottu vaikuttaneen lääkkeiden kulutukseen laskevasti.⁵⁴ Mahdollisesti tämä on myös korreloinut sitä, että kotitekoisiin perinnelääkkeisiin on turvauduttu maksullisten apteekkilääkkeiden sijaan.

Haapaniemen kirjoituksesta ei käy ilmi, kuinka voidetta tarkalleen on käytetty. Kirjoituksesta ei myöskään käy tarkemmin ilmi, minkälaisista silmävaivoista on ollut kyse. Kuitenkin voisi ajatella, ettei kysymys ole voinut olla esimerkiksi kaihista tai vastaavasta kroonisesta sairaudesta, sillä käärmeen rasvan on katsottu poistaneen ongelman. Koska erilaisten toisiaan muistuttavien vaivojen ja sairauksien tunnistaminen on ollut hankalaa, on erilaiset silmään liittyvät tulehdukset ja sairaudet usein niputettu yhteen. Erilaisista silmätaudeista on esimerkiksi käytettyä nimityksiä *silmiviho*, *silmäin löyly*, *silmäkipu* ja *silmätauti*.⁵⁵ Mikäli kyseessä olisi ollut esimerkiksi silmätulehdus, on se tulehdus, joka saattaa hyvinkin poistua itsestään, jolloin käärmeen rasva yksinään vaikuttaa auttaneen, mutta sillä ei todellisuudessa ole ollut osuutta paranemiseen.

Pohjois-Savon ja Keski-Pohjanmaan lisäksi käärmeen rasvaa on käytetty silmävoiteena myös Etelä-Savossa. Kalle Viinikainen Kangasniemeltä kuvailee käärmeen rasvan sopivan moneen vaivaan esimerkiksi ruusuun ja pahoihin ajoksiin, mutta myös voiteena silmiin.⁵⁶ Kirjoittaja ei tarkemmin määrittele, milloin rasva tulisi kerätä tai tulisiko se sekoittaa esimerkiksi viinaan, kuten Haapaniemen kirjoituksessa ohjeistettiin. Keräysvastauksessa ei myöskään tarkemmin tuoda esille, minkä tyyppisestä silmäongelmasta on mahdollisesti voinut ollut kysymys, kun voidetta on tarvittu. Toisaalta näin on useimpien aineiston keräysvastausten kohdalla ja historiantutkimuksen näkökulmasta retrodiagnoosien tekeminen ei välttämättä ole edes

---

⁵² Kälviä. Haapaniemi, Kalle. KT 163:33. 1937.

⁵³ Peltonen 1987, 9.

⁵⁴ Peltonen 1987, 10.

⁵⁵ Peltokorpi 2002, 6, 141.

⁵⁶ Kangasniemi. Viinikainen, Kalle. KRK 89:289.

merkityksellistä. Historiantutkija Kalle Kananoja onkin kirjoittanut, että retrodiagnoosien tekemisen sijaan historiantutkimuksessa päähuomio voi ennemmin keskittyä siihen, missä olosuhteissa häiriöksi katsottu ilmiö on syntynyt ja mitä merkityksiä sille on annettu.⁵⁷ Esimerkiksi tämän ja muiden vastaavien keräysvastausten kohdalla kiinnostavaa on, miksi juuri käärmeen rasvan on katsottu auttaneen silmäongelmiin, sillä modernista näkökulmasta käärmeen rasvan laittaminen esimerkiksi tulehtuneeseen silmään tuntuu hyvin vieraalta ajatukselta. Kuitenkin kansanomainen lääkintä on omana aikanaan ja omassa kulttuuripiirissään vaikuttanut täysin ymmärrettävältä ja yhtä järkevältä kuin nykypäivän hoito- ja lääkintämenetelmät tässä ajassa eläville.⁵⁸

Viimeisenä aineiston silmävaivoja käsittelevänä kirjoituksena on Juho Koposen keräysvastaus Kuopiosta. Koponen ei kolmen muun kirjoittajan tavoin suosi silmäongelmiin käärmeen rasvaa, vaan käärmeen nahkaa: ”Jos löytää käärmeennahan, jonka se on itse jättänyt metsään, ja sillä pyyhkii silmiään, niin ne eivät tule koskaan kipeiksi.”⁵⁹ Koposen kirjoitus poikkeaa myös muista, sillä se on sairautta tai ongelmaa ennaltaehkäisevä toimintamalli, ei ohjeistus siitä, miten jo olemassa olevasta ongelmasta pääsee eroon. Parantaminen käärmeen nahan avulla poikkeaa myös radikaalisti muista kirjoituksista, sillä se perustuu ainoastaan vahvaan uskoon parantamismetodin toimivuudesta. Käärmeen rasvan kohdalla voisi katsoa, että se olisi saattanut edes teoriassa auttaa silmäongelmiin tai olla auttamatta yhtä paljon kuin mikä tahansa rasva. Kuitenkin käärmeen nahalla silmien pyyhkiminen perustuu ainoastaan käsitykseen siitä, että käärmeen itsensä metsään jättämässä nahassa on parantavia ominaisuuksia.

Hammaskivut ja -säryt

Suomalaisessa kansanperinteessä hammassäryn syntyä on kuvailtu erilaisissa syntyloitsuissa, joiden avulla on yritetty ymmärtää eri ilmiöiden, kuten tautien, perimmäiset syyt ja alkuperä, jotta ne olisi mahdollista parantaa.⁶⁰ Suomen kielessä tunnetaan myös runsaasti hammassärkyä kuvaavia verbejä, esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla hammasta on porottanut,

---

⁵⁷ Kananoja 2022, 17.

⁵⁸ Tuovinen 1984, 9.

⁵⁹ Kuopio. Koponen, Juho. KRK 103:80.

⁶⁰ Tuovinen 1984, 42.

kun taas Satakunnassa hammassärkyä on kuvattu polttavana.⁶¹ Hammassärkyä on eri puolilla Suomea hoidettu niin pihlajasta valmistetulla tikulla hammasta kaivamalla, hautausmailta löytyneiden luiden avulla, erilaisilla luonnonyrteillä- ja kasveilla sekä luonnoneläimistä saaduilla parannusaineilla.⁶² Hammassäryille on myös ollut eri puolilla Suomea hyvin monenkirjavia nimityksiä. On voitu puhua esimerkiksi hammasmadosta, ienlihan verestyksestä tai koloisista hampaista. Hammasmato-nimitys juontaa juurensa käsitykseen siitä, että reikä hampaassa on ollut kalvavan madon aiheuttama.⁶³ Koska käärme on usein rinnastettu matoon, on ymmärrettävää, että käärmeen on uskottu myös parantavan hammassärkyä niin sanotun samaa samalla eli *similia similibus curantur* -periaatteen mukaisesti.⁶⁴

Käärmeiden käyttö hammassäryn parantamisessa on ollut moninaista. Särkevän hampaan koloon on voitu laittaa käärmeen rasvaa, lihaa tai nahkaa.⁶⁵ Tämä käy aineistossa ilmi kahdesta eri esimerkistä. Ensimmäisessä esimerkissä Keski-Suomesta, Kannonkoskelta kotoisin oleva Lauri Laurila kirjoittaa hampaan pakotuksen lakkaavan välittömästi, jos ”jollakulla on vielä vanhan ajan hammaslääkettä, kuten esim. käärmeen talia”. Laurila kuvailee, että käärmeen rasvaa tulee laittaa poskelle siihen kohtaan, jossa särkevä hammas suussa sijaitsee, jonka jälkeen särky loppuu välittömästi.⁶⁶ Toisessa keräysvastauksessa Pirkanmaalta, Virroilta keräykseen vastannut Eino Mäkinen kirjoittaa hampaan paranevan, kun siihen laittaa kuivattua käärmeen lihaa.⁶⁷

Särkevän hampaan koloon on voitu laittaa myös poltetun käärmeen tuhkaa ja käärmeen nahan polttamista tupakkapiipussa on käytetty hammassäryn parantamiseen niin Suomessa kuin Virossa.⁶⁸ Aineistossa ei puhuta käärmeen nahan polttamisesta, mutta keräykseen vastannut Viljo Kotkanen Laihialta, Pohjanmaalta kirjoittaa käärmeen nahan olevan erinomaista lääkettä moniin sairauksiin. Kirjoittajan mukaan viina, jossa on liotettu käärmeen nahkaa, toimisi hyvänä ”hampaanvoiteena”. Kotkanen kuitenkin tuo esille, että tämä menettely on ”vanha

---

⁶¹ Pekkola 2016, 21–22.

⁶² Pekkola 2016, 96–135.

⁶³ Peltokorpi 2002, 142.

⁶⁴ Klemettinen 2022, 132; Pulkkinen & Lindfors 2016, 165.

⁶⁵ Pekkola 2016, 136.

⁶⁶ Kannonkoski. Laurila, Lauri. 459. 1937.

⁶⁷ Virrat. Mäkinen, Eino. 2855. 1937.

⁶⁸ Pekkola 2016, 136.

käsitys”.⁶⁹ Tästä voisi päätellä, että keräysvuonna 1937 käärmeen eri osien käyttöä hammassärlyn parantamiseen on jo pidetty vanhakantaisena ainakin joissain osissa Suomea. Aineiston vastauksista Kotkasen kirjoitus on ainoa, jossa mainitun parantamismetodin voisi katsoa nykyperspektiivistä mahdollisesti auttaneen hammassärkyyn, sillä viina on saattanut turruttaa kivun tuntemusta. Vaikka alkoholi ei suoranaisesti helpota särkyä, se vaikuttaa keskushermostoon siten, että ihminen tuntee kivun lievemmin päihtyneenä. Kuivatun kyykäärmeen pään läpi lasketun viinan juomisen on myös katsottu lievittävän hammassärkyä.⁷⁰

Pohjois-Karjalasta, Nurmekselta kotoisin oleva Helmi Kortelainen on kirjoittanut keräysvastaukseen hammaskolotuksen lähtevän, kun käärmeeltä otetulla hampaalla kaivellaan kipeää hammasta.⁷¹ Särkevän hampaan kaivelu erilaisilla tikuilla, nauloilla ja jopa hautausmaalta löydetyillä luusälöillä on ollut tyypillistä. Siinä missä on ollut esimerkiksi merkityksellistä, mistä puusta hammastikku on otettu, on ollut myös merkityksellistä, mistä eläimestä hammas, luu tai kynsi on saatu. Esimerkiksi ennen käen kukkumista pyydystetyn hauen hammasta on pidetty tehokkaana välineenä hampaiden kaiveluun. Tämä on loogista, sillä haukea on pidetty suomalaisessa kansanperinteessä merkittävänä kalana, kalojen johtajana, jota on pelätty ja kunnioitettu.⁷² Hauen leukaluista on uskottu Väinämöisen tehneen kanteleensa ja onkin helppo nähdä, miksi hauen hampaita on pidetty maagisena apuna myös hammassärkyyn.

Viimeisenä esimerkkinä hammassärkyjen parantamisesta on Keski-Suomesta, Kannonkoskelta, kotoisin olevan Lauri Laurilan keräysvastaus, jossa kerrotaan, että käärmeen päästä voidaan tehdä ”taikaluita” ja käärmeen suunahalla tehdään puhallustaikoja, joilla parannetaan hampaita sekä suuturvotuksia ja muita vastaavia suun ongelmia.⁷³ Kyykäärmeissä myyttisen voiman eli väen on katsottu olleen myrkyllisen käärmeen päässä ja tämän vuoksi kuivatun käärmeen pään pureskelun on katsottu auttaneen esimerkiksi hammassärkyihin.⁷⁴ Puhallustaioilla puolestaan on tarkoitettu tietäjän tai parantajan suorittamaa parantamisrituaalia. Tietäjillä ja parantajilla on ollut käytössään useita erilaisia

---

⁶⁹ Laihia. Kotkanen, Viljo. 422. 1937

⁷⁰ Pekkola 2016, 136.

⁷¹ Nurmes. Kortelainen, Helmi. 156:651.

⁷² Taivaannaula.org, Taivaannaula, <https://www.taivaannaula.org/2008/10/16/kalamytologiaa/>

⁷³ Kannonkoski. Laurila, Lauri. 459. 1937.

⁷⁴ Pekkola 2016, 136

perinteisiä sanakaavoja, joista on valittu tilanteeseen sopiva loitsu. Loitsun oikea sanamuoto yhdistettynä sen voimakkaaseen esitystapaan on ollut keskeistä, sillä uskottiin, että pienikin poikkeama loitsun perinteisestä kaavasta veisi sen tehon. Loitsujen uskottiin lisäävän lääkkeen tehoa, auttavan tietäjää tai parantajaa keskittymään ja luovan parantamiselle sopivan, suggestiivisen ilmapiirin.⁷⁵ Professori Lauri Honko onkin kuvailut parantamistapahtumaa näytelmäksi, johon ottivat osaa parantaja, parannettava sekä yleisö eli yhteisön jäsenet.⁷⁶

Ihon ongelmat

Nykyaikana on erilaisia ihotauteja ja ihon ongelmia mahdollista diagnosoida ja näin jakaa erilaisiin ryhmiin. On mahdollista erottaa toisistaan esimerkiksi ihotulehdukset sekä ihon bakteeri-, virus-, ja sienitaudit. Myös loiseläinten aiheuttamat ihottumat, hilseilytaudit sekä ihokasvaimet pystytään tunnistamaan ja suurimmassa osassa tapauksia myös oikein lääkitsemään.⁷⁷ Myös ennen on pystytty tiettyjä ihon ongelmia tunnistamaan, mutta jo pelkästään ihotautien nimistössä vallitseva sekaannus kertoo, että diagnosointi on ollut hataraa. Myöskään ihotautien aiheutumisen syistä ei ole ollut varmaa tietoa. Tämä ilmenee jälleen taudin nimissä, jotka ovat usein mytologista alkuperää ja viittaavat maahan iho-ongelmien alkusyyinä. Esimerkiksi rohtuman on katsottu olleen maasta peräisin oleva, haltijaolennon tai maahisen aiheuttama vaiva.⁷⁸

Aineistossa merkittävimpiin asemaan iho-ongelmia parannuksessa nousee käärmeen rasva. Keräysvastaukset kälviäläiseltä Kalle Haapaniemeltä Keski-Pohjanmaalta ja leppävirtalaiselta Sylvi Sääskiltä Pohjois-Savosta kertovat käärmeen rasvan auttavan ajettumiin ja pakotuksiin. Sääski listaa rasvan sopivan kaikenlaiselle rohtumalle, ruusulle ja märäntäkipeälle.⁷⁹ Myös Keski-suomalaisen osakunnan keräysvastauksessa Konnevedeltä, kirjoitetaan käärmeen rasvan auttavan ajettumiin.⁸⁰ Etelä-Savosta, Pieksämäeltä keräykseen vastannut Verner Manninen puolestaan kirjoittaa: ”Käärmeen rasvaa ovat käyttäneet vielä näihin aikoihin asti

⁷⁵ Tuovinen 1984, 41.

⁷⁶ Honko 1977, 90–108.

⁷⁷ Peltokorpi 2002, 90.

⁷⁸ Peltokorpi 2002, 91.

⁷⁹ Kälviä. Haapaniemi, Kalle. KT 163:33. 1937; Leppävirta. Sääski, Sylvi 815.1937.

⁸⁰ Konnevesi. Keski-suomal. Osakunta. 193. 1937.

lääkintäaineena ajettuneissa säärissä voiteena”.⁸¹ Mannisen vastauksesta voi päätellä, että käärmeen rasva on ollut käytetty keino vielä vuonna 1938, vaikka epäilemättä sen käyttäjiä onkin ollut harvassa.

Kymenlaaksolaisen, Sippolan kunnasta keräykseen vastanneen, Elvi Permanton ja Hiitolasta, nykyisen Venäjän puolella olevasta Karjalasta, kirjoittaneen Ulla Mannosen vastauksista käy myös ilmi käärmeen rasvan käyttö iho-ongelmien lääkinnässä. Permanto kirjoittaa ”oikeen vanhojen ihmisten kuulemma käyttäneen käärmeen rasvaa haavalääkkeenä”.⁸² Mannonen puolestaan tuo esille vanhojen (ihmisten) kertoneen, että käärmeen nahka paransi paiseita ja rupia.⁸³ Mannosen vastauksessa kiinnostavaa on myös vastauksen otsikointi, joka on ”käärme eli mato”. Kirjoittaja on siis käyttänyt laajalti tunnettua eufemismia kuvatessaan käärmettä.⁸⁴

Sen lisäksi, että käärmeen rasvaa on käytetty esimerkiksi ruusun, ajettumien, ihottuman ja haavojen voiteeksi, on sitä käytetty myös pakkasenjälkiin ja paleltumiin, kirjoittaa Pohjois-Karjalasta kotoisin oleva vastaaja, Reino Tanskanen.⁸⁵ Paiseiden parantamisessa puolestaan on käytetty apuna käärmeen nahan lisäksi käärmeen päätä. Keski-Suomesta keräykseen vastannut luhankalainen Reino Torsti on kirjoittanut paiseiden parantuneen, kun niitä on pyyhitty kuivatulla käärmeen päällä tai nahalla.⁸⁶

Iho-ongelmia käsittelevissä vastauksissa esiin nousee myös viinan käyttö parantamisessa. Etelä-Savosta kotoisin oleva Toivo Nurmi kirjoittaa rohtuman parantuneen voiteella, joka sisälsi muun muassa viinaa, puuöljyä, käärmeen rasvaa ja tärpättiä. Nurmen mukaan seos keitettiin ennen käyttöä.⁸⁷ Ihottumaan on käytetty myös erilaisia tervavoiteita. Voiteet saattoivat sisältää esimerkiksi kermaa, tervaa, hajupihkaa ja kamferia. Tällaisella voiteella parannettiin ruusua ja muita ihottumia.⁸⁸ Edellä mainittuja voiteita käytettäessä suuressa osassa ovat epäilemättä olleet suggestion voima ja plasebovaikutus. Käärmeen rasva on saattanut auttaa esimerkiksi rohtumiin sellaisenaan edesauttaen parantumisprosessia, ihmisen

---

⁸¹ Pieksämäki. Manninen, Verner. KT 77:23. 1938.

⁸² Sippola. Permanto, Elvi. KT 40:91. 1937.

⁸³ Hiitola. Mannonen, Ulla 2658. 1937.

⁸⁴ Klemettinen 2022, 132.

⁸⁵ Liperi (Polvijärvi). Tanskanen, Reino. KT 161:147. 1937.

⁸⁶ Luhanka. Torsti, Reino. KRK 68:114.

⁸⁷ Sääminki. Nurmi, Toivo 336. 1937.

⁸⁸ Tuovinen 1984. 104.

iho on kuitenkin myös kykenevä korjaamaan itse itseään uudistuen jatkuvasti.⁸⁹ Sen vuoksi onkin hankala sanoa, onko erilaisista voideseikoituksista todella ollut hyötyä vai olisiko ihon rohtuma tai haava joka tapauksessa parantunut ilman apukeinoja.

2.3 Käärmeenpuremat ihmisillä ja eläimillä

Aikana, jolloin lääkkeitä tai lääkäripalveluita ei ole ollut saatavilla kuin harvalti, ei käärmeen purema ole ollut vähäpätöinen asia. Rantakäärmeen tai harvinaisemman, ainoastaan Ahvenanmaalla esiintyvän, kangaskäärmeen puremat eivät ole itsessään vaarallisia, mutta myrkyttömänkin käärmeen purema on saattanut johtaa haavan tulehtumiseen ja siitä jälleen esimerkiksi verenmyrkytykseen, joka puolestaan on hoitamattomana kohtalokas. Kuitenkin kaikista pelätyin Suomen käärmelajeista on ollut laajalle levinnyt kyykäärme. Purressaan kyykäärme vapauttaa myrkyrauhasiksi muuntuneista sylkirauhasistaan hemotoksiiniksi eli toiselta nimeltä verimyrkyksi kutsuttua toksiinia, joka levitessään uhrin elimistöön vaurioittaa sisäelimiä ja kudoksia, estää veren hyytymistä ja saattaa näin aiheuttaa pahimmillaan jopa sisäisen verenvuodon.⁹⁰ Kyyin pureman seurauksena on mahdollista saada myös nopea ja hengenvaarallinen anafylaktinen allergiareaktio, joka vaatii välitöntä hoitoa.⁹¹

Myrkyllisiä kasvi- ja eläinperäisiä tuotteita on käytetty vuosituhansia esimerkiksi metsästyksen, teloituksiin ja sodankäyntiin ja munaiskreikan sana *toxicon* tarkoitti alun perin ”myrkyä nuoliin”. Eri käärmelajien myrkyjä tai myrkystä eristettyjä ainesosia hyödynnetään edelleen nykypäivänä erilaisten lääkeaineiden valmistamiseen ja esimerkiksi ihonhoidon tuotteisiin.⁹² Samalla tavalla kuin myrkyllisten kasvien, myös kyykäärmeen kohdalla ihmiset ovat olleet hyvin tietoisia kyyin pureman mukanaan tuomista riskeistä, ja lähdeaineistosta löytyykin useita erilaisia keinoja käärmeen puremien hoitoon. Menetelmät perustuvat eri käärmeen osilla suoritettuihin hoitoihin, joihin lukeutuvat käärmeen rasvalla puremakohdan voitelu ja puhallustaiat.

---

⁸⁹ Ackerman 1990, 90.

⁹⁰ Kyyatlas.fi, Kyyatlas, <https://www.kyyatlas.fi/yleista-kyysta/>

⁹¹ Vuori 2011, sähköinen lähde.

⁹² Mann 2002, 17, 48.

Käärmeen puremia on hoidettu myös muilla keinoin. On esimerkiksi uskottu, että jos käärme puree ihmistä, hakeutuu se sen jälkeen veteen. Mikäli pureman saanut henkilö ehtii veteen ennen käärmettä, purema parantuu. Toinen vastaava vahvasti taikauskoon perustuva keino on ollut puremakohdan saaneen jäsenen hautaaminen maahan. On uskottu, että jos esimerkiksi pureman saaneen jalan hautaa maakuoppaan, imee maa myrkyn pois, sillä käärme on maasta tullut.⁹³ Tässä uskomuksessa toteutuu jälleen vahvasti samaa samalla -periaate.

Aineistossa ja sen ulkopuolella listatuille hoitokeinoille tyypillistä vaikuttaisi olevan sattuman kautta onnistuminen. Perusterve käärmeen pureman saanut ihminen ei olisi välttämättä kuollut puremaan missään olosuhteissa, mutta usko parannuskeinon toimivuuteen on ollut keskeistä. Pureman parantuessa onkin ajateltu, että usko metodin toimivuuteen ja taikuus auttoivat haavan parantumisessa. Toisaalta mikäli terveydeltään heikompi henkilö tai esimerkiksi lapsi sai pureman ja menehtyi siihen erilaisista kansanomaisista parannusmetodeista huolimatta, on voitu todeta, ettei tämä henkilö tarpeeksi uskonut parannuskeinon voimaan. Tällaisissa käsityksissä onkin olennaista se, kuinka sairaus ja terveys on käsitetty ja miten ihmiset ovat hahmottaneet todellisuutta. Suomalaisen kulttuurin- ja perinteentutkija Ulla Piela onkin kirjoittanut, että kansanuskomuksissa keskeisessä asemassa ovat olleet maagiset uskomukset asioiden välisistä suhteista.⁹⁴

Aineisto sisältää kolme eri kirjoitusta käärmeen rasvalla käärmeen pureman parantamisesta. Ensimmäisenä esimerkkinä on Keski-Suomesta kannonkoskelaisen Lauri Laurilan kirjoitus. Laurila aloittaa vuonna 1937 laatimansa kirjoituksen kertomalla: ”Nämä neuvot ovat paremmin epämääräisiä, niinkuin muutkin vanhat neuvot, mutta aikanaan kutakin neuvoo ja keino.” Kirjoittaja siis nostaa esille sen, etteivät aiemmilta sukupolvilta kuullut neuvot ole olleet enää 1930-luvulla relevantteja. Itse ohjeistus käärmeen puremaan liittyen kuuluu seuraavalla tavalla: ”Kun kärme pistää, niin pitää voijella kärmen nahan alta otetulla talilla pistoreikiä, niin asettuu pisto. Usein ennen on myös piston päälle laitettu sokeripala, ja tämä on vetänyt myrkyn pois, ja sokeri jää vain keltaiseksi myrkystä, ja pisto asettuu ja paranee.”⁹⁵

Laurila puhuu kirjoituksessaan käärmeen pistosta käärmeen pureman sijaan. Tämä on tyypillinen tapa ja toistuu aineistossa eri kirjoittajilla kerta toisensa jälkeen. Käärmeen

---

⁹³ Hako (1957) 1982, 50–52; Pulkkinen & Lindfors 2016, 165.

⁹⁴ Piela 2011, 89.

⁹⁵ Kannonkoski. Laurila, Lauri 462. 1937.

pistosta puhutaan oletettavasti siksi, että vanhan käsityksen mukaan käärmeen myrkky on ollut käärmeen kielellä, ei hampaissa, jolloin käärme on myrkyllisellä kielellään pistänyt eikä purrut käyttäen myrkyhampaitaan.⁹⁶ Käärmeen pureman katsotaan Laurilan kirjoituksessa myös jälleen parantuvan sillä, millä se on tullutkin eli käärmeellä itsellään - tarkemmin käärmeen rasvalla. Laurilan kirjoituksesta on helppo myös päätellä, että ohjeistus on koskenut kyykäärmettä, sillä tekstissä tuodaan esille myrkyntoisto sokeripalalla. Laurila ei tarkenna, tuleeko käärmeestä otetun rasvan olla saman käärmeen rasvaa, jonka puremasta on ollut kysymys. Useissa tapauksissa samaa samalla -periaate on viety niin pitkälle, ettei kyseessä ole voinut olla edes eri käärme, josta parannuskeino puremaan on saatu.

Vastaavasti Säämingistä, Etelä-Savosta, kotoisin oleva Toivo Nurmi sekä samasta maakunnasta oleva hirvensalmelainen Katri Kaukonen katsovat käärmeen rasvan auttavan käärmeen puremaan. Nurmen kirjoituksessa keskeistä on, että käytetty rasva on kerätty keväällä ennen käen kukkumista samanlaisesta käärmeestä.⁹⁷ Samanlainen tarkoittaa tässä yhteydessä samannäköistä, mutta miten tarkasti käärmeen, joka on purrut ja käärmeen, josta rasva on kerätty, on tullut olla samankaltaiset ei ole tarkemmin määritelty tekstissä. Nurmen kirjoituksesta ei myöskään käy ilmi, onko ohjeistus ajateltu toimivaksi ainoastaan, jos purrut käärme on ollut kyy vai onko keino toiminut myös myrkyttömiin käärmeisiin.

Myös Katri Kaukonen kirjoituksesta nousee jälleen esiin samaa samalla -periaate. Kaukonen määrittelee kirjoituksen alussa, että kirjoitus koskee kyykäärmettä, *Pelias berusta*. Latinankielinen nimitys *Pelias berus* ei vaikuta olevan enää käytetty termi, vaan kyyin latinankielisen nimen katsotaan olevan nykyään *Viper berus*.⁹⁸ Kaukonen tekstissä esiin nousee, että käärmeen rasva, jolla haavakohtaa voidellaan, tulee ottaa samasta käärmeestä, joka on purrut.⁹⁹ Tarkempaa selontekoa siitä, miten tällainen proseduuri käytännössä on saatu aikaan, ei ole.

Viimeisenä käärmeenrasvaan liittyvistä parannusmetodeista kirjoittaa leppävirtalainen Sylvi Sääski Pohjois-Savon maakunnasta. Sääskin kirjoituksia käärmeen puremaan liittyen on kaksi; Ensimmäisessä Sääski kuvailee kuinka käärmeen purema (aineistossa pisto) paranee,

---

⁹⁶ Vuori 2011, sähköinen lähde.

⁹⁷ Sääminki. Nurmi, Toivo 330. 1937.

⁹⁸ Vuori 2011, sähköinen lähde.

⁹⁹ Hirvensalmi. Kaukonen, Katri 1801. 1937.

kun haavaa voidellaan saman käärmeen rasvalla.¹⁰⁰ Tarkempaa tietoa siitä, onko keino tarkoitettu myrkyttömille vai myrkyllisille käärmeille, ei ole. Toisessa kirjoituksessa Sääski kuvailee samanlaista tapausta, jossa puremaan päässyt käärme on tapettava, mutta tässä toisessa kirjoituksessa kuvaillaan, kuinka kyseisen käärmeen rasva on sekoitettava viinaan, johon lisätään tärpättiä ja lahnan rasvaa. Tämän jälkeen seos on juotava, jotta purema ei turpoaisi.¹⁰¹

Aineosina Sääsken kuvailemassa juomassa on käärmeen rasva, viina, tärpätti ja lahnan rasva. Tärpättiä ja viinaa on kansanlääkinnässä pidetty hyvin parantavina ainesosina. Ne ovat yleisyytensä vuoksi olleet helposti saatavilla. – tärpättiä on syntynyt tervanpolton sivutuotteena ja kotipolttainen viina kelpasi niin ihmisten kuin eläinten lääkkeeksi.¹⁰² Lahnan rasvan rooli parantavassa juomassa liittyy puolestaan kalalajin maagiseen asemaan. Suomalaisessa kansanperinteessä tunnettua sään, sadon ja ukkosen jumalaa, Ukkoa, on pidetty kalajumalana. Hauki on kaloista se, jota on kutsuttu ukoksi, mutta isoa lohta tai lahnaa on niin ikään voitu kutsua ukkokalaksi.¹⁰³ Sitä, millainen todellinen hyöty parantavassa juomassa on käärmeen tai lahnan rasvalla ollut, on hankala arvioida.

Käärmeen rasvan lisäksi on käärmeen puremiin uskottu auttaneen myös erilaiset käärmeen päähän ja pääluuhiin liittyvät menetelmät. Sotkamolainen Helmi Toiviainen Kainuun maakunnasta kirjoittaa, että jos käärme puree, tulee käärmeen pää keittää vedessä. Tällä vedellä sitten voidellaan puremakohtaa ja Toiviaisen sanoin ”pitää sitä vettä ryyppätäkin”.¹⁰⁴ Toiviainen ei selvennä, onko keitetty käärme sama käärme, joka on purrut vai kelpaako keitokseen minkä tahansa käärmeen pää. Oletettavasti kyseessä on ollut sama käärme, sillä Toiviainen on muotoillut lauseen niin, että jos käärme puree, pitää keittää käärmeen pää vedessä. Tästä voisi päätellä, että Toiviainen tarkoittaa samaa käärmettä. Pään keittämisen voisi ajatella liittyvän siihen, että näin taikavoima käärmeen maagisimmasta osasta eli sen päästä liukenee veteen, jota taas puolestaan käytetään haavan parantamiseen. Usein myös lääkkeeksi aiotun nesteen tehoa on kasvatettu valuttamalla se käärmeen päaluun lävitse.¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ Leppävirta. Sääski, Sylvi 898. 1937

¹⁰¹ Leppävirta. Sääski, Sylvi 822. 1937

¹⁰² Pekkola 2016, 154–155, 164.

¹⁰³ Taivaannaula.org, Taivaannaula, <https://www.taivaannaula.org/2008/10/16/kalamytologiaa/>

¹⁰⁴ Sotkamo. Toiviainen, Helmi. KT217:157. 1937.

¹⁰⁵ Pulkkinen & Lindfors 2016, 165.

Keski-Suomesta kotoisin olevan luhankalaisen Reino Torstin kirjoitus samasta aiheesta sisältää vastaavia elementtejä kuin Toiviaisella. Torsti kirjoittaa, että kun käärme puree ihmistä, tulee katkaista käärmeen pää ja pyyhkiä sillä haavaa.¹⁰⁶ Vastaavasti kuin Toiviaisella, tässä uskotaan vahvasti käärmeen pään taikavoimiin. Pyyhkimällä maagisesti voimakkaalla käärmeen päällä haavaa, on ajateltu käärmeen parantavien voimien siirtyvän haavaan ja näin on saatu parannettua aiheutunut haava, sillä samalla, mikä sen on aiheuttanutkin. Kansanlääkinnässä on perusteltu eläinperäisten ainesosien käyttöä sillä, että ihmiskeho ja ympäröivä luonto ovat jatkuvassa maagisessa vuorovaikutuksessa. Maagista voimaa voidaan projisoida luonnosta kehoon tai toisinpäin.¹⁰⁷

Esimerkkinä parantamisesta klassisen puhallustaikametodin avulla on keräysvastaus Kainuun maakunnasta, suomussalmelaiselta Oskari Väisäseltä. Väisänen kirjoittaa seuraavalla tavalla: ”Kun kärme puree, niin tarvihtee olla kärmein pääluu, jolla tämä puhalletan kärmein pään läpi:

Tule sinä hiijen kuota? kita
jälkijäsi parsiman
puremisijasi puoltaman,
o sie maassa matava
kalijolla kiertävä matonen,
hiisi sinun vieköhön,
koko emo elukan,
ei moisenpaa
sinua täällä tarvita.”¹⁰⁸

Tässä loitsurunossa käärme ensin kutsutaan hiiden luota parsimaan ja puoltamaan tehtyä puremaa. Väisäsen kirjoituksesta löytyvät käärmeen sanat ovat hyvä esimerkki siitä, että itse sanaa käärme ei ole lausuttu, vaan loitsu sisältää useita eri eufemismeja eli kiertoilmaisuja. Tässä kyseisessä runossa sellaisilla ovat esimerkiksi ”maassa matava” ja ”kalijolla kiertävä matonen”. Lopuksi puremaan päässyt käärme kirotaan pois ”emo elukkaa” myöten.

---

¹⁰⁶ Luhanka. Torsti, Reino. KRK 68:117.

¹⁰⁷ Piela 2006, 277–331.

¹⁰⁸ Suomussalmi. Väisänen, Oskari. KT218:41. 1936.

Viimeisenä aineistossa käärmeen puremaan liittyen on kaksi eri kirjoitusta pureman parantamisesta käärmeen lihalla. Ensimmäisessä kirjoituksessa Viljakkalasta, Pirkanmaalta kotoisin oleva Martti Mattila kuvaa, kuinka käärmeen pistäessä lehmää, on lehmälle annettu lääkkeeksi keväällä ennen käen kukkumista tapetun käärmeen lihaa.¹⁰⁹ Kirjoituksessa ei ole tarkennettu, missä muodossa käärmeen liha on lehmälle annettu. Kuitenkin voisi päätellä, että ainakin osaa niistä keinoista, joita on käytetty ihmisten parantamiseen, on käytetty myös kotieläimille. Tämä saattaa toki varioida paikasta, paikkakunnasta tai maakunnasta riippuen. Käen kukkumiseen liittyvä taikausko nousee tärkeään asemaan myös tässä tapauksessa, kun lääkinnän kohteena on ollut ihmisen sijaan kotieläin. Voisi siis päätellä samojen maagisten reunaehtojen pätevän, oli lääkittävä sitten ihminen tai eläin.

Viimeinen kirjoitus poikkeaa muista, sillä se sisältää ajatuksen siitä, että käärmeellä on jalat. Pirkanmaalta kotoisin oleva kuhmalahtelainen Kustaa Lahtinen kirjoittaa, että jos tappoi keväällä ennen käen kukkumista lepästä tehdyllä kepillä käärmeen, näytti se jalkansa. Lahtinen kuvailee kuulleen tarinan noin 65-vuotiaalta kertojalta, joka vakuutti itsekin nähneensä nämä käärmeen jalat, jotka ovat olleet lähellä käärmeen häntää, toinen musta ja toinen valkoinen.¹¹⁰ Nykyään kuitenkin tiedetään, että kyseessä ei ole käärmeen jalat, vaan siitin, mikä on parillinen. Käärmeellä on siitin sekä hemipenis ja tämä on epäilemättä saanut silminnäkijät uskomaan, että käärmeellä tosiaan olisi jalat, jotka paljastuvat vain tietyissä tilanteissa.¹¹¹ Käärmeen syntyloitsuissa on myös toisinaan puhuttu käärmeen jaloista, jotka on alunperin tehty janhuksesta eli käyrästä puusta, joiden lajeiksi on mainittu kuusi ja mänty. Vaihtoehtoisesti esimerkiksi Pohjois-Karjalassa käärmeen jalkojen on uskottu olleen tehty hiiden värttinöistä.¹¹² Raamatullisen narratiivin mukaan käärmeellä on myös alun perin ollut jalat, mutta käärme menetti ne rangaistuksena siitä, että vietteli ensimmäiset ihmiset lankeamaan syntiin.¹¹³

Lahtisen kirjoituksessa nousee jälleen esiin uskomus siitä, että käärmeestä saatu parannuskeino toimii ainoastaan, jos se on kerätty keväällä ennen käen kukkumista. Lepästä tehty keppi puolestaan liittyy uskomukseen eri puolajien maagisista ominaisuuksista. Tervalepällä on katsottu olleen parantavia ominaisuuksia ja sen lehdistä tehdyillä hauteilla on

¹⁰⁹ Kertoja synt. Viljakkalassa. Mattila, Martti 6094. 1937.

¹¹⁰ Kuhmalahti. Lahtinen, Kustaa. KRK31:104.

¹¹¹ Vuori 2011, sähköinen lähde.

¹¹² Klemettinen 2022, 141.

¹¹³ Pulkkinen & Lindfors 2016, 164.

käärmeen puremien lisäksi parannettu muun muassa hammassärkyä, paiseita ja kolotuksia, palohaavoja sekä ruusua ja muita ihosairauksia.¹¹⁴ Usein on myös uskottu, että käärmeen tappaminen onnistuu nimenomaan leppäpuisella kepillä lyömällä.¹¹⁵

Lahtisen kirjoitus jatkuu siten, että käärmeen lihaa pidettiin tehokkaana lääkkeenä ja sitä annettiin niin ihmisille kuin eläimille, joita käärme oli purrut. Lahtinen ei määritä, onko purema ollut kyyn. Keväällä ennen käen kukkumista tapettu käärme kuitenkin Lahtisen mukaan pidettiin aitan katossa roikkumassa, jolloin ”miehet käydessään aitassa rypiskelemässä, ottivat siitä välipalaa”. Lahtinen kirjoittaa tämän tuottaneen miehille terveyttä koko vuodeksi. Tämä on loogista, sillä käärmeen lihalla lääkitseminen hyvin vanha metodi. Raa’alla lihalla on uskottu olleen antibakteerisia vaikutuksia, ja jo Ebersin papyruksessa, joka on laadittu Egyptissä noin vuonna 1550 eaa. on puhuttu raa’an lihan käytöstä krokotiilien puremien hoidossa.¹¹⁶ Aineistossa nousee esille myös kertomuksia, joissa käärmeen lihalla tai verellä on uskottu olleen rohkeutta antavia ominaisuuksia. Käärmeen lihan ja veren syöminen on kuitenkin aineiston perusteella ollut yksinomaan pojille ja miehille varattu riitti tai tapa, se ei ole koskenut naisia.

---

¹¹⁴ Pekkola 2016, 117.

¹¹⁵ Pulkkinen & Lindfors 2016, 165.

¹¹⁶ Mann 2002, 140.

3 Taudit, kansanparantajat ja käärmeen osien ei-lääkinnälliset käyttötarkoitukset

3.1 Taudit ja sairaudet

Ennen modernin lääketieteen syntyä eri tautien tunnistaminen oli huomattavan hankalaa. Taudit määriteltiin lähinnä oireiden perusteella, jolloin samankaltaisia oireita aiheuttavia tauteja oli vaikea erottaa toisistaan.¹¹⁷ Eri tauteja saatettiin pitää myös saman taudin eri muotoina. Esimerkiksi Turun akatemian professori Israel Hwasser piti isorokkoa, tuhkarokkoa ja tulirokkoa ”saman sisäisen tautiprosessin ilmenemismuotona”.¹¹⁸ Monia syöpiä ei tunnistettu lainkaan ja esimerkiksi sydän- ja verisuonitauteja ei löydy vanhasta tautinimistöä, sillä niitä ei tunnistettu erillisiksi taudeiksi. Sydänperäisten tautien oireita löytyy hajautettuna sekavasti monien eri tautiryhmien alle.¹¹⁹

Nykyään Suomessa on käytössä Maailman terveysjärjestö WHO:n kansainväliseen tautiluokitukseen pohjautuva suomalainen tautiluokitus ICD-10, jossa taudit on kansainvälisen järjestelmän mukaan jaoteltu viiteen ryhmään: tartuntatauteihin, yleistauteihin, sijainnin mukaan luokiteltuihin paikallisiin tauteihin, yksilönkehityksen liittyviin tauteihin ja vammoihin.¹²⁰ Vielä 1800-luvun taitteessa ei kuitenkaan ollut olemassa minkäänlaista hyväksyttyä systemaattista luokittelua taudeista.¹²¹ Tämän vuoksi erilaisia tautikäsitteitä on ollut monenlaisia. Käsitteiden sairauden olemuksesta on voinut olla esimerkiksi ontologinen, jolloin sairaus on nähty ikäänkuin itsenäisenä olentona ja taudin ajatellaan tulleen suoraan ihmisen ulkopuolelta.¹²² Tällöin on ollut luonnollista, että on voitu puhua taudin liikkumisesta, juoksemisesta tai syömisestä.¹²³ Muita tautikäsitteitä on ollut esimerkiksi antropologinen, demonologinen, teogeeninen ja metafyyminen. Antropologisessa tautikäsitteessä tauti tai sairaus on osa ihmistä itseään. Demonologisen käsitteksen mukaan sairauden aiheuttaa noituus tai tabujen rikkominen. Teogeenisessä käsitteessä puolestaan

---

¹¹⁷ Vuorinen 1999, 47.

¹¹⁸ Johnsson 1932, 101–103, ks. Vuorinen 1999, 38, 48.

¹¹⁹ Vuorinen 1999, 38, 46, 50, 52, 40, 45, 49.

¹²⁰ Peltokorpi 2002, 54.

¹²¹ Peltokorpi 2002, 54.

¹²² Aho 1993, 6.

¹²³ Hästesko 1910, 324.

nähdään tautien olevan jumalan rangaistusta ja metafyyssisen käsityksen mukaan sairaudet ja taudit perustuvat muun muassa tähtien asentoon.¹²⁴

Vasta 1800-luvun kuluessa opittiin tunnistamaan eri tauteja ja sairauksia. Vuosisadan alkupuolella alkoi vahvistua käsitys siitä, että taudit ovat spesifisiä eli jokaisella taudilla on oma kuvansa, kulkunsa, syynsä ja hoitonsa.¹²⁵ Tieteellinen sairauskäsitys siis lopulta hylkäsi kaikki yliluonnolliset selitykset.¹²⁶ Kuitenkin täytyy huomioida, että tieteellinen lääketiede tautikäsitteineen vallitsi ainoastaan lääketieteellisen yhteisön asiantuntijoiden keskuudessa. Kansa nojautui 1800-luvulla edelleen vahvasti kansanomaiseen lääkintään, jossa vallitsevat tautikäsitteet poikkesivat luonnollisesti lääkintään erikoistuneen, akateemisen väestöosan käsityksistä.¹²⁷

Tässä alaluvussa käsittelen erilaisia tauteja, joita on pyritty parantamaan kansanomaisen lääkinnän keinoin ja nimenomaan käärmeen eri ruumiinosia hyödyntäen. Taudit, joita käsittelen ovat vilutauti, eri tavoin kuvatut keuhkotaudit, epilepsia sekä ohimennen sivuan myös reumatismia ja riisitautia.

Ylähengitysteiden tautitilat

Ensimmäisenä käsittelen vilutautina aineistossa esiintyvää tautia. Angelniemeläinen Taru Kivi Varsinais-Suomesta kirjoittaa, että keväällä jäiden lähdön aikaan alkanut vilutauti olisi parannettu lääkkeellä, jossa käärmeennahkaa liotettiin viinassa.¹²⁸ Kirjoituksessa ei ole tarkempaa kuvausta siitä, kuinka nopeasti lääke vaikutti tai mitä Kivi tarkemmin vilutaudilla tarkoittaa. Jäiden lähdön aikamääreen voisi katsoa indikoivan tavallista, kevättalvella ilmenevää flunssatautia. Kuitenkin myös malariasta on käytetty nimitystä *vilutauti* tai *kevätvilutauti*. Nykyperspektiivistä ajateltuna vaikuttaa hämmästyttävältä, että kyseessä olisi voinut olla malaria, sillä se ei ole Suomessa tyypillinen tauti, mutta 1700- ja 1800-luvulla malaria oli Suomessa vielä yleinen ja siihen kuoli satoja suomalaisia vuosittain.

Kansanterveyden historian dosentti Heikki S. Vuorinen on kuitenkin huomauttanut omassa

---

¹²⁴ Peltokorpi 2002, 22–23.

¹²⁵ Vuori 1979, 113.

¹²⁶ Aho 1993, 6.

¹²⁷ Peltokorpi 2002, 22.

¹²⁸ Angelniemi. Kivi, Taru. KT 5:80. 1937.

tutkimuksessaan, että malariaksi on virheellisesti luokiteltu myös muita, tavallisempia kuumetauteja.¹²⁹

Malarian tulee italian sanoista *mala* ja *aria* eli huono ilma. Huonon ilman on eurooppalaisessa ja suomalaisessa lääketieteessä usein katsottu olleen keuhkoperäisten tautien pohjana. Koska lääketiede ennen uudenaikaiseen luonnontieteelliseen ajatteluun pohjautumista nojasi vahvasti antiikin Kreikasta lähes muuttumattomina periytyneisiin oppeihin.¹³⁰ Antiikin Kreikan näkemyksiin perustui myös ajatus miasmasta, mystisestä ilmaa pilaavasta tekijästä, joka aiheutti sairauksia. Tämä näkemys oli yleinen myös Suomessa 1800-luvun alkupuolella.¹³¹ Miasman katsottiin usein liittyvän tiettyihin alueisiin, jolloin tautien katsottiin johtuvan alueen ilmastosta. Erityisesti rannikkoseutuihin liitettiin ilmaa pilaavia tekijöitä. Kirjoittajan kotipaikkakunta Angelniemi sijaitsee nykyisen Kemiönsaaren pohjoisosassa, Halikonlahden rannalla. Näin ajatus siitä, että kirjoituksen ”vilutaudissa” kyseessä on voinut olla malaria tai että tauti on aikanaan luokiteltu malariaksi, voisi olla perusteltu.

Seuraavassa aineiston esimerkissä Vilhelmiina Lindberg Iitistä, Päijät-Hämeestä, kuvailee, kuinka mies paransi vilutaudin vaimoltaan. Mies leikkasi käärmeen keskiruumiin, paistoi sen ja syötti vaimolleen. Vaimo piti siitä niin paljon, että pyysi lisää, jolloin mies paljasti, että liha oli ollut käärmeen lihaa. Tällöin vaimo Lindbergin mukaan ”öksensi niin, että oli läkähtyä” ja vilutauti lähti.¹³² Tässä esimerkissä ajatus siitä, että 1700- ja 1800-lukujen lääketiede on nojannut antiikin Kreikan käsityksiin, nousee jälleen esille. Antiikin Kreikassa kehitetyn lääketieteellisen teorian, humoraalipatologian, mukaan ihminen koostuu neljästä alkuaineita vastaavasta nesteestä: keltaisesta sapesta (*cholera*), limasta (*phlegma*), verestä (*sanguis*) ja mustasta sapesta (*melancholia*). Humoraalipatologian mukaan sairauden syynä on näiden neljän nesteen keskinäisen järjestyksen häiriö. Hoitomenetelmät kohdistuivat nesteiden järjestyksen korjaamiseen esimerkiksi liman ja veren poistamisen avulla.¹³³ Kirjoittajan esimerkissä ajatus siitä, että oksentaminen eli nesteiden poistaminen, on myös poistanut vilutaudin, viittaa vahvasti humoraalipatologian teoriaan.

Liman poistamista keuhkoista käsitellään myös kahdessa keuhkotautiin liittyvässä esimerkissä. Allan Ikäheimo Pielavedeltä, Pohjois-Savosta, kirjoittaa, että ”ennen vanhaan ei

---

¹²⁹ Vuorinen 1999, 47.

¹³⁰ Ignatius 2000, 504.

¹³¹ Ignatius 2000, 504.

¹³² Iitti. Lindberg, Vilhelmiina. KRK 61:32.

¹³³ Ignatius 2000, 504.

tunnettu keuhkotautia, mutta Pielavedellä mies nimeltä Tossavainen sairasti jonkinlaista sisätautia, jota kutsuttiin keuhkotaudiksi”. Ikäheimo kertoo Tossavaisen kerran olleen heinäreissulla ja juotuaan paljon maitoa, kävi mies ladon eteen makaamaan ja nukahti. Tossavainen näki unta, että oli juonut kylmää raikasta vettä ja hetken kuluttua tämä tunsi olevansa huonovointinen ja oksensi. Oksennuksen mukana tuli ulos ”limainen ja pahalta haiseva käärme”. Tämän jälkeen Tossavainen alkoi voida paremmin ja lopulta parantui. Ikäheimo lisää kirjoituksen lopussa, että käsitys siitä, että jos keuhkotautia sairastavan sisään saatiin menemään käärme, se ulos tullessaan poisti taudin, oli yleinen.¹³⁴ Tässä esimerkissä on hyvin nähtävillä humoraalipatologian mukaisen liman poistamisen ajatus.

Vastaavanlainen käsitys nousee esiin Kainuusta kotoisin olevan, kuhmolaisen A. J. Vuorivirran kirjoituksessa. Vuorivirta kirjoittaa kansan kertoneen, että käärme voi parantaa ihmisen rintatautia (Vuorivirta tarkentaa, että rintatauti viittaa keuhkoihin). Aivan kuten Ikäheimo, myös Vuorivirta kirjoittaa, että käärme menee ihmisen maatessa metsässä tämän suuhun ja sieltä keuhkoihin ja tuo pois tullessaan liman mukanaan. Vuorivirta lisää, että ellei halua tämän tapahtuvan, tulee metsässä maatessa olla tupakka suussa.¹³⁵ Esimerkit tuovat hyvin esille, että uskomukset käärmeen menemisestä keuhkoihin ovat olleet hyvin samankaltaisia Pielavedellä, Pohjois-Savossa ja Kuhmossa Kainuun maakunnassa. Toki Suomen maantieteellisessä mittakaavassa alueet ovat suhteellisen lähellä toisiaan.

Käärmeen avulla liman poistamisen lisäksi aineistossa nousee esille myös muita tapoja keuhkotaudin taltuttamiseksi. Frans Leivo Nousiaisista, Varsinais-Suomesta, kuvailee, kuinka käärmeen nahkaa on sekoitettu viinaan ja sitä on käytetty pistoksen lääkkeenä. Leivon mukaan viinaa otettiin noin puoli ryyppylasillista ja se oli hyvin kirkasta, väkevyytensä puolesta spriitä muistuttavaa. Leivo kertoo kirjoituksessaan, että käärmeen nahka ja viina sekoituksen avulla pistos lakkasi. Hän myös kertoo itse kokeneensa lääkkeen onnistuneen vaikutuksen kahteen kertaan.¹³⁶ Vastaavasti Uuno Yrjänäinen Jalasjärveltä, Etelä-Pohjanmaalta, kuvailee käärmeen nahkaa käytetyn pistosten parantamiseen.¹³⁷ Yrjänäinen ei kuitenkaan sen tarkemmin kerro, onko käyttö ollut ulkoista vai sisäistä. Molemmista

---

¹³⁴ Pielavesi. Ikäheimo, Allan. KRK 98:39.

¹³⁵ Kuhmo. Vuorivirta, A. J. KT 217:53. 1938.

¹³⁶ Nousiainen. Leivo, Frans. 2575. 1937.

¹³⁷ Jalasjärvi. Yrjänäinen, Uuno. 200. 1937.

esimerkeistä kuitenkin käy ilmi, että käärmeen nahalla on katsottu olleen parantavaa vaikutusta myös keuhkoihin liittyvissä tautitiloissa.

Aineiston keräysvastauksissa keuhkoihin liittyvillä tautitiloilla on useampia eri nimityksiä. Puhutaan *keuhkotaudista*, *rintataudista* ja *pistoksesta*. Näistä nimityksistä voisi päätellä, että kyseessä on ollut keuhkokuume, sillä keuhkokuumeen ensimmäiset oireet ovat kuume ja yskä, mutta myöhemmässä vaiheessa tautiin liittyy pistävä kipu sairaan keuhkon puoleisessa kyljessä ja hengitysvaikeudet. Tämän vuoksi onkin puhuttu *pistoksesta*, *pistostaudista*, *rinnan pistäjästä* tai *kylkipistosta*.¹³⁸ Toisaalta myös keuhkotuberkuloosi on ollut vielä 1900-luvun alussakin yleinen myös Suomessa. Taudin eteneminen on hidasta ja sen oirekuva on monimuotoinen, minkä vuoksi keuhkotuberkuloosia on ollut hankala tunnistaa.

Epilepsia

Epilepsia-kohtaukset aiheutuvat aivosähkötoiminnan epänormaaleista purkauksista. Epileptisiä kohtauksia on tyypillisesti kahdenlaisia. Isoissa kohtauksissa epilepsiaa sairastava saattaa kouristella, kaatua ja menettää tajunnan. Pienemmistä kohtauksissa tajunnan menetyksistä puhutaan lyhyinä poissaolokohtauksina. Epilepsiaan on historian saatossa liittynyt monenlaisia ennakkoluuloja ja sitä on pitkään pidetty mielenterveysongelmana - vielä 1940-luvulla epilepsiaa sairastavia saatettiin hoitaa mielitautiosastolla.¹³⁹

Kansanlääkinnän pioneeritutkijan, Ilmari Mannisen, mukaan muinaissuomalaisten sekä monien sukukansojemme uskomuksissa on hyvin todennäköisesti ollut luonnonkansoille tyypillisiä käsityksiä siitä, että sielu voi jättää ruumiin ja useat taudit ovat seurausta tästä. Toinen käsitys on ollut vieraan sielun pesiytyminen ihmisiin. Oletettavasti ainakin epilepsian ja mielenterveysongelmien on uskottu johtuvan tästä.¹⁴⁰ Esikristillisenä aikana vainajien ja haltijoiden on myös katsottu aiheuttaneen tauteja, mutta kristillisenä aikana näiden uskomusten tilalle on tullut paholainen, jonka katsottiin olevan syytä ihmisten ja eläinten riivaamiseen, josta myös epilepsian oletettiin johtuvan.¹⁴¹

---

¹³⁸ Peltokorpi 2002, 77, 79.

¹³⁹ Peltokorpi 2002, 120.

¹⁴⁰ Manninen 1933, 233–234.

¹⁴¹ Manninen 1933, 233–234.

Paholaisen tai vastaavan pahana pidetyn olennon vaikutuksesta epilepsiaan on hyvänä esimerkkinä aineistossa Impilahdelta, nykyisen Venäjän puolelta, kotoisin olevan Juho Kurosen kirjoitus. Kuronen kirjoittaa, että ”langiivua tautista” katsoessa suitsirenkaan läpi kohtauksen aikana, näkee selvästi, mikä tautia sairastavaa pieksee. Parannuskeinona kohtaukseen Kuronen kirjoittaa olevan se, että käärmeellä lyödään kohtauksesta kärsivää kolme kertaa.¹⁴² Kuronen ei selvennä, tuleeko käärmeen olla elävä vai kuollut. Esimerkistä käy kuitenkin ilmi, että suitsirenkaan läpikatsominen maagisesti paljastaa sen, mitä paljas silmä ei näe - epileptikkoja pieksevän pahan olennon. Aineiston kirjoituksesta ei myöskään käy ilmi, miksi juuri suitsirengas esineenä laskee maagisen maailmojen välisen verhon ja sallii ihmisen nähdä pirun tai vastaavan henkiolennon.

Epilepsian yhteydessä ontologinen tautikäsitys on keskeinen. Ontologisessa tautikäsitksessä tauti ymmärretään itsenäiseksi, eläväksi olennoksi, joka tulee ihmiseen ulkopuolelta. Epilepsialla on ollut lukuisia eri nimityksistä, joista suurin osa on viitannut kaatumiseen, mutta osa myös siihen, että ulkopuolelta tullut tekijä on aiheuttanut kaatumisen. Tämä käy ilmi esimerkiksi taudin nimityksessä *kaaduttaja*. Muita taudin nimityksiä on ollut esimerkiksi *kaatuvatauti*, *langetauti* ja *pahan pieksemä*.¹⁴³ Viimeisin nimitys nousee esille myös Juho Kurosen kirjoituksessa epäsuorasti taudin kuvauksen kautta.

Toisena esimerkkinä epilepsiasta aineistossa esiintyy Harlulta, niin ikään nykyisen Venäjän puolelta, kotoisin olevan Impi Kaljusen kirjoitus. Kaljunen kirjoittaa, että käärmeenrasvalla sanottiin kaatuvataudin parantuneen. Epilepsiaa sairastanut voideltiin kolme kertaa sulatetulla käärmeenrasvalla kuumassa saunassa. Kaljunen kirjoittaa myös, että ”potilasta oli myöskin kylvetetty rautiasvastalla, mihin sisälle oli pantu vasemmalla kantapäällä kuoliaaksi poljettu käärme”.¹⁴⁴ Rautiasvastalla tarkoitetaan epäilemättä vastaa, joka on tehty rauduskoivun oksasta. Kurosen esimerkissä epilepsiaa sairastavaa lyödään kolme kertaa käärmeellä ja Kaljusen kirjoituksessa potilas puolestaan voidellaan kolme kertaa käärmeenrasvalla. Suomalaisessa kansanperinteessä tiettyjä, usein parittomia lukuja, on pidetty erityisen voimakkaina aineettoman väen lähteinä. Etenkin luvut kolme ja sen kerrannainen yhdeksän ovat olleet maagisesti latautuneita.¹⁴⁵

---

¹⁴² Impilahti. Kuronen, Juho. KT129:223. 1937.

¹⁴³ Peltokorpi 2002, 120–122.

¹⁴⁴ Harlu. Kaljunen, Impi. KT 72:41. 1938.

¹⁴⁵ Pulkkinen 2014, 282.

Juho Kurosen kotipaikkakunta Impilahti kuin myös Impi Kaljusen kotipaikkakunta Harlu, ovat luovutetussa Karjalassa, nykyisin Venäjän puolella. Tämä voisi indikoida, että uskomukset käärmeisiin liittyvästä parannuskeinosta epilepsian yhteydessä liittyvät nimenomaan Venäjälle talvisodan päätteeksi luovutettuun Karjalan alueeseen. Kuitenkin epilepsiaa käsittelevä osuus aineistosta on hyvin kapea, eikä se perusteella ole mahdollista tehdä tällaista päätelmää tämän tutkimuksen yhteydessä.

Reuma ja riisitauti

Aineistossa muita mainittuja sairauksia ovat reumatismi ja riisitauti. Reumasairaudet ovat tuki- ja liikuntaelimestön sairauksia ja niitä on hyvin monenlaisia. Nykyisin voidaan erottaa toisistaan eri reumatismien tyypit, esimerkiksi nivelreuma tai selkärankareuma, mutta aikaisemmin tautien diagnosoinnissa pystyttiin tunnistamaan ainoastaan oireet, jolloin samankaltaisia oireita aiheuttavia tauteja ei osattu erottaa toisistaan.¹⁴⁶ Esimerkiksi 1800-luvun alkupuolella useimmat lääkärit pystyivät erottamaan toisistaan turvotuksia aiheuttavat reumataudit ja luustoon liittyvät sairaudet, mutta sen pidemmälle diagnoosit eivät yltäneet.¹⁴⁷ Reumatismiin on liittynyt useita eri nimityksiä, esimerkiksi *jalkain tauti*, *juoksiainen*, *kihtitauti* ja *jäsentauti*. Juosta-verbiin liittyvien nimitysten taustalla on mahdollisesti sanan ”reuma” latinankielinen alkuperäissana *rheuma*, joka sananmukaisesti tarkoittaa virtausta.¹⁴⁸

Aineistossa Tervosta, Pohjois-Savosta, kotoisin oleva Martti Tiitinen kirjoittaa keräysvastauksessaan, että käärmeen rasvalla tulee voidella henkilöä, jolla on ”reumatismi rumiissa”.¹⁴⁹ Vastauksesta ei käy ilmi, onko käärmeen rasvan katsottu parantavan reumatismien kokonaan vai ainoastaan auttaneen särkyihin. Vastaavasti riisitaudin kohdalla Reino Tanskanen Liperistä, Pohjois-Karjalasta, on kirjoittanut, että käärmeen rasvalla parannetaan pakkasenjälkiä eli paleltumia sekä riisitautia lapsilta.¹⁵⁰ Riisitauti on D-vitamiinin puutteesta johtuva lasten luustosairaus, joka vielä 1920-luvulla oli Suomessa yleinen. Sana riisi on johdannainen venäjän puremista ja jäytämistä merkitsevästä verbistä *grytz* eikä taudin nimi siis viittaa millään tavalla riisiinä tunnettuun ravintokasviin. Riisitauti on tunnettu myös

¹⁴⁶ Peltokorpi 2002, 120–122

¹⁴⁷ Vuorinen 1999, 48.

¹⁴⁸ Peltokorpi 2002, 133.

¹⁴⁹ Tervo. Tiitinen, Martti. 3279. 1937.

¹⁵⁰ Liperi, Polvijärvi. Tanskanen, Reino. KT 161:147. 1937.

muilla nimityksillä, joita on ollut esimerkiksi *kuivatauti* ja *englannin tauti*.¹⁵¹ Tanskanen ei keräysvastauksessaan kerro tarkemmin, miten rasva on valmisteltu ennen käyttöä tai miten sillä on riisitautia hoidettu.

3.2 Tietäjät, parantajat ja käärme

Tietäjien ja parantajien päätehtävänä on ollut Suomessa ja luovutetun Karjalan alueella sellaisten tautien ja vaivojen parantaminen, johon kodin omasta piiristä ei ole löytynyt parannuskeinoja. Tietäjä tai parantaja on tehnyt diagnoosin sairauden oireista ja sen alkuperästä ja määrittänyt parannuskeinon näiden reunaehtojen pohjalta.

Parantamisrituaaleihin on usein kuulunut taudin poistamisen lisäksi myös sen nimeäminen ja taudin kulun selvittäminen.¹⁵² Kansanparantaja ja tietäjä ovat nimityksiä, joita on alueesta riippuen käytetty toistensa synonyymeinä eikä erotusta näiden kahden toimijan välille ole aina helppo tehdä. Niin tietäjiä kuin parantajia on kutsuttu apuun sairauksien ja terveydellisten vaivojen yllättäessä. Tutkimuskirjallisuuden perusteella voisi tehdä päätelmän, että tietäjillä on katsottu olleen salattua tietoa ja tietäjiä on voitu konsultoida muissakin kuin vain terveyteen liittyvissä ongelmissa. Kuitenkin käytetyt nimitykset ovat olleet vahvasti sidoksissa eri alueisiin ja maakuntiin.¹⁵³

Parantajien ja tietäjien suosio on ollut suoraviivaisesti selitettävissä lääkäreiden vähyydellä. Vielä 1900-luvun alussa maaseudulla lääkärit olivat harvassa ja yhdellä lääkärillä on arvioitu olleen keskimäärin 13 500 asukasta piirissään, mikä puolestaan viittaa siihen, että Suomen lääkäritiheys on tuolloin ollut Euroopan huonoimpia. Vaikka 1800-luvun lopun terveydenhuollon uudistukset alkoivat asteittain parantaa tilannetta terveydenhuollon tehostamisen ja sairaaloiden määrän lisäämisen myötä, lääkäreiden vähyyys ja kalleus olivat syynä tietäjien ja parantajien jatkuneelle suosiolle.¹⁵⁴

Tietäjäksi tulemisesta saattoi näkyä ennusmerkkejä jo syntymässä. Joillain tulevilla tietäjillä saattoi olla kehossaan merkkejä. Myös syntyminen tietyllä hetkellä saattoi määrittää tulevaa tietäjän uraa. Ruotsalaisessa kulttuuripiirissä esimerkiksi lapsen syntyminen yöllä puolenyön

---

¹⁵¹ Peltokorpi 2002, 85.

¹⁵² Kouvola 2023, 160.

¹⁵³ Tuovinen 1984, 12–14; Kouvola 2023, 152–153.

¹⁵⁴ Konttinen 1991, 151–152; Piela 2006, 287.

ja kello yhden välillä saattoi merkitä tietäjän tulevaisuutta. Tätä tehosti vielä se, mikäli lapsi syntyi torstai- tai sunnuntaiyönä, sillä näiden on katsottu olleen viikon maagisesti latautuneimmat päivät. Tietäjän ja parantajat roolit ovat myös kulkeneet tietyissä suvuissa, sillä sukupolvelta toiselle kerrottu salattu tieto on siirtänyt tietäjän manttelin eteenpäin.¹⁵⁵

Tietäjiä ja parantajia on pelätty ja kunnioitettu. Tietäjät ovat voineet suorittaa hyvinkin arkisia, esimerkiksi parantamiseen ja lääkintään liittyviä tehtäviä. Toisaalta tietäjän on täytynyt olla kykeneväinen käsittelemään voimakasta väkeä sisältäviä esineitä, kuten karhunkynsiä tai käärmeennahkaa.¹⁵⁶ Tämä käy hyvin esille aineistossa, jossa on useita esimerkkejä tietäjistä ja parantajista, jotka ovat käyttäneet käärmeen eri osia hyödykseen. Keräysvastauksessaan Kaarlo Ranta Vihdistä, Uudenmaan maakunnasta kirjoittaa, että jos käärme säikähtää, saattaa se ”hypätä ulos nahastaan”. Tällaisia metsään jääneitä käärmeen nahkoja Ranta kuvaa usein löytyvän metsistä kesäaikaan. Ranta kirjoittaa ”poppamiesten” etsivät niitä itselleen, sillä näissä metsästä löytyvissä nahoissa on ”ihmeitä tekeviä voimia”.¹⁵⁷

Vastaavasti Otto Harju Saarijärveltä, Keski-Suomesta, kirjoittaa tunnetun noidan, Pykälistön Mooseksen keränneen käärmeen rasvaa, sillä Harjun mukaan ”käärmeenrasva on noitien yleisimmin käyttämiä lääkeaineita”.¹⁵⁸ ”Noita” nimitys on esiintynyt tietyillä alueilla ja termiä on käytetty synonyyminä tietäjälle etenkin Itä-Suomessa.¹⁵⁹ Laihialta, Pohjanmaan maakunnasta, kotoisin oleva Viljo Kotkanen puolestaan kirjoittaa tietäjien ja parantajien käyttäneen kokonaisia käärmeitä. Esimerkkinä Kotkanen käyttää Isokylässä asunutta huuslaaria, joka piti kuollutta käärmettä mustassa pullossa viinan seassa. Kotkanen kirjoittaa, että ”sieltä saatiin lääkettä moniin tarkoituksiin”.¹⁶⁰

Käärmeen eri osien käyttötarkoitukset ovat tietäjien ja parantajien käytössä olleet moninaiset ja aineistosta nouseekin esille muutamia hyviä esimerkkejä siitä, kuinka ja mihin tarkoitukseen tietäjät ja parantajat ovat käärmeen eri osia käyttäneet. Kalle Viinikainen Kangasniemeltä, Etelä-Savosta, kertoo, kuinka synnyttämässä olleen naisen eli ”sauna-akan” kylkiä ja selkää voideltiin käärmeen rasvalla. Viinikainen kirjoittaa, että ”tämän voitelun toimitti tietomies itse, joka niin ollen pääsi synnytystä avustamaan”. Viinikainen kertoo, että

---

¹⁵⁵ Kouvola 2023, 152–153.

¹⁵⁶ Kouvola 2023, 154.

¹⁵⁷ Vihti. Ranta, Kaarlo 841. 1937.

¹⁵⁸ Saarijärvi. Harju, Otto. KRK 69:241.

¹⁵⁹ Impola 2022, 113.

¹⁶⁰ Laihia. Kotkanen, Viljo 423. 1937.

tietäjää kutsuttiin ”parmuoskaksi” ja lisää loppuun, että lääkärin tai kättilön apua ei ollut saatavilla.¹⁶¹

Synnytyksen kipuihin ei ollut tarjota muuta kuin paloviinaa, jota tarjoiltiin niin synnyttäjälle kuin hänen auttajilleen.¹⁶² Viinikaisen käyttämä murrenana *parmuoska* on perua ruotsalaisesta sanasta barnmorska ja tarkoittaa sananmukaisesti lapsenpäästäjää. Kuten Viinikainen on kirjoittanut, ei lääkärin tai kättilön palveluita ole ollut useinkaan saatavilla, jolloin synnytys on ollut tuskallinen, mutta saattanut johtaa myös sekä äidin että lapsen kuolemaan. Viinikaisen käyttämä termi ’sauna-akka’ puolestaan viittaa siihen, miten synnytykset suoritettiin usein saunassa, jota pidettiin steriilinä ympäristönä. Synnytystavat muuttuivat Suomessa hyvin hitaasti kohti sairaalasyntytyksiä, sillä vielä 1900-luvun alussa vain pari prosenttia naisista synnytti kodin sijaan sairaalassa.¹⁶³ Kättilöt puolestaan olivat pääasiassa itseoppineita ja lähtöisin hyvinkin kirjavista taustoista lähtöisin.¹⁶⁴

Kannonkoskelta, Keski-Suomesta, kotoisin oleva Lauri Laurila kirjoittaa omassa keräysvastauksessaan käärmeen eri osien hyödyntämisestä taikuuden ja loitsujen yhteydessä. Laurila kirjoittaa, että käärmeen ”päällä ja siinä olevista esineistä eli osista tehdään taikaluita”. Laurilan mukaan käärmeen suunahalla puolestaan tehtiin puhallustaikoja, joilla parannettiin hampaita ja suun turvotuksia.¹⁶⁵ Puhallustaikoihin on liittynyt vahvasti loitsujen lausuminen. Perinteisesti suomalaiset ja karjalaiset loitsut on jaettu neljään eri ryhmään: rukous-, kertomus-, synty- ja manausloitsuihin. Puhallustaiat ja -loitsut, joilla karkoitetaan kipuja ovat kuuluneet syntyloitsuihin, sillä tietäjän tai parantajan on ollut mahdollista karkoittaa tauti sairastuneesta, kun sen alkuperä on loitsun avulla tunnistettu.¹⁶⁶ Loitsut ovat kantaneet mukanaan myyttillisiä merkityksiä hyvinkin kaukaa historiasta. Aikojen saatossa loitsuperinteeseen ovat vaikuttaneet uudet merkitykset ja hahmot, esimerkiksi kristinuskon rantautuminen Suomeen. Loitsuperinnettä ei siis voi pitää muuttumattomana, vaikka siitä voikin havaita aineksia, jotka ulottuvat jopa rautakaudelle asti.¹⁶⁷

---

¹⁶¹ Kangasniemi. Viinikainen, Kalle. KRK 89:271.

¹⁶² Kouvola 2023, 163.

¹⁶³ Viljamaa 2023, sähköinen lähde.

¹⁶⁴ Impola 2022, 96, 103.

¹⁶⁵ Kannonkoski. Laurila, Lauri 628. 1937.

¹⁶⁶ Kouvola 2023, 157.

¹⁶⁷ Kouvola 2023, 157–158.

Toisena hyvänä esimerkkinä taikuuden käytöstä on Pohjois-Savosta kotoisin olevan, nilsiäläisen Erkki Horttanaisen keräysvastaus, jossa Horttanainen kertoo sepästä, kuuluisasta poppamiehestä, joka oli todennut ennen kuolemaansa ”ruumiini ei mätäne kymmeneen vuoteen”. Kymmenen vuoden kuluttua hauta oli avattu ja ruumis ei ollut muuttunut vähääkään, sillä ennen kuolemaansa seppä oli voidellut itsensä käärmeen päistä keittämällään voiteella.¹⁶⁸ Käärmeitä on kansanperinteessä pidetty usein maan olentoina ja käärmeen syntyloitsuissa kuvaillaan usein kyykäärmeen syntymän takana olleen esimerkiksi hahmojen kuten pirun tai syöjättären. Kyykäärmeestä on myös käytetty nimityksiä kuten *toukka tuonen karvallinen* ja *mato musta maanalainen*.¹⁶⁹ Etenkin kyykäärme on siis kansanperinteessä vahvasti liitetty tuonpuoleiseen ja maanalaiseen, mikä selittää myös Horttanaisen keräysvastauksessa kerrotun tarinan sepästä.

Koska käärme on maasta tullut olento, sitä on pelätty ja uskottu, että sillä on ollut yhteys yliluonnolliseen ja tuonpuoleiseen. Näin käärmeen päistä tehty voide on antanut sen valmistaneelle ”poppamiehelle” väkeä, jonka johdosta tämän ruumis ei ole haudassakaan mädäntynyt. Tietäjillä on myös usein katsottu olleen apueläimiä, joista käärme on ollut yksi tyypillisimmistä.¹⁷⁰ Näin voisi myös ajatella, että seppä on kertomuksessa valjastanut apueläimen väkeä käyttöönsä. Tämä keräysvastaus sepästä, joka on toiminut myös ”poppamiehenä” on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka tietäjänä tai parantajana toimiminen on usein ollut ainoastaan sivutoimi. Tietäjänä tai parantajana toimineet henkilöt ovat saattaneet muutoin saada elantonsa esimerkiksi maanviljelyksestä tai käsityöläisammateista.¹⁷¹

Tietäjiin ja parantajiin on luotettu kansanomaisessa lääkinnässä hyvin monenlaisissa asioissa aina sairastumisista synnytyksiin. Tietäjiä on kunnioitettu ja joissain tapauksissa jopa pelätty, sillä näiden on uskottu tautien parantamisen lisäksi myös kyyneen aiheuttamaan sairastumisia, jopa kuolemia.¹⁷² Ruotsalaisessa ja ruotsinkielisessä perinteessä on uskottu, että itse paholainen on opettanut tietäjälle tämän taidot.¹⁷³ Tässä taustalla on epäilemättä niin kristinusko kuin 1600-luvulla Euroopassa toteutetut laajamittaiset noitavainot. 1800-luvulla kristinusko hallitsi voimakkaasti ja Ruotsissa, johon Suomikin vielä 1800-luvun alkupuolella

---

¹⁶⁸ Nilsiä. Horttanainen, Erkki. KRK 95:946.

¹⁶⁹ Klemettinen 2022, 133, 137.

¹⁷⁰ Kouvola 2023, 153.

¹⁷¹ Kouvola 2023, 152.

¹⁷² Tuovinen 1984, 15.

¹⁷³ Kouvola 2023, 156.

kuului, kirkko katsoi hyvin pahalla paikallisten parantajien toimia, joita pidettiin pakanallisena.¹⁷⁴

Aineistossa keräysvastauksessaan sepästä kertonut Erkki Horttanainen Nilsiästä, Pohjois-Savosta, on myös kirjoittanut taikureista. Horttanaisen taikureita käsittelevät keräysvastaukset ovat erikoisia sen vuoksi, että ne poikkeavat muusta tietäjä- ja parantajaperinteestä, joka on aineiston perusteella pääosin positiivista. Vastauksissaan Horttanainen kuvailee, että henkilö, jota kutsuttiin taikuriksi, oli ankara pirun palvelija. Horttanainen listaa, että tällainen henkilö tarvitsi ”tempujensa tekemiseen” välineitä, joita oli esimerkiksi hautausmaan multa (toisessa Horttanaisen kirjoituksessa puhutaan kirkonmullasta), käärmeet, käärmeen päät, kielet, hampaat ja muut elimet, ruumisarkun kappaleet, hopearahat ja kuolleen ihmisen suusta otetut hampaat. Horttanainen kertoo, että nämä välineet säilytettiin pusseissa, jotka sidottiin kiinni punaisella nauhalla ja nämä pussit tuli säilyttää kuivassa paikassa. Horttanainen myös lisää, että taikuri oli ”yleensä sangen peljättävä henkilö”, jonka apuun ei mielellään turvauduttu.¹⁷⁵

Horttanaisen listaamissa taikurin välineissä on useita hautausmaahan liittyviä tarvikkeita, kuten hautausmaan multa, ruumisarkun kappaleet ja kuolleen ihmisen suusta otetut hampaat. Tässä kohtaa on hyvä kiinnittää huomiota siihen, että hautausmaat eivät aikaisemmin ole olleet samanlaisia kuin nykyään eikä niihin myöskään ole suhtauduttu välttämättä samanlaisella hartaudella. Hautoja ei aiemmin kaivettu yhtä syväälle, mikä aiheutti sen, että hautausmaalla käyskennelleet eläimet saattoivat kaivaa luita ylös. Myös sääolosuhteet kuten sateet saattoivat nostaa jäänteitä maan pinnalle. Tämän lisäksi luita on myös tarkoituksenmukaisesti kaivettu ylös, esimerkiksi kylvön aikaan luita haettiin tehostamaan peltojen kasvua. Syksyllä luut palautettiin takaisin hautausmaalle niiden täytettyä tehtävänsä.¹⁷⁶ Taikapusseja puolestaan on voitu käyttää lääkitsemiseen, mutta Horttanaisen aineistovastauksen taikurin tapauksessa taikapusseja on luultavammin käytetty amuletteina, jotka ovat voineet toimia turvana kantajalleen tai vaihtoehtoisesti niitä on voinut hyödyntää toisen henkilön vahingoittamisessa.¹⁷⁷

Toinen poikkeava näkökulma tietäjä- ja parantajaperinteeseen nousee esille Pielavedeltä, niin ikään Pohjois-Savon maakunnasta, kotoisin olevan Allan Ikäheimon keräysvastauksessa.

---

¹⁷⁴ Piela 2005, 22.

¹⁷⁵ Nilsiä. Horttanainen, Erkki. KRK 93:213, KRK 94:580.

¹⁷⁶ Kouvola 2023, 150.

¹⁷⁷ Lahti 2016, 165.

Keräysvastaus ei sinällään poikkeaa tyypiltään muista tietäjiä ja parantajia käsittelevistä vastauksista kovinkaan paljoa, mutta Ikäheimo korostaa keräysvastauksessaan erityisellä tavalla henkimaailman merkitystä. Ikäheimo kirjoittaa, että ”poppamiehen” taikavälinekokoelmaan kuului esimerkiksi käärmeennahka ja -pää ja näillä välineillä ja lujalla tahdonvoimalla tämä saattoi saada aikaan mitä vaan. Ikäheimo kuvailee: ”Kun hän ajatteli, niin se jo vaikutti. Henkimaailman ja hänen välillään oli täydellinen yhteys ja vaikutusvalta.”¹⁷⁸

Ikäheimon kirjoittama keräysvastaus on kiinnostava, sillä kuvauksessa ”poppamiehen” kyvyistä ja yhteydestä henkimaailmaan on jopa shamanistisia piirteitä. Tämä ei aineiston perusteella ole kovinkaan tyypillistä tietäjä- ja parantajaperinteelle, jossa yleensä nojaututaan vahvemmin maallisiin aineisiin - lääkintään ja loitsujen lausumiseen. Shamaani, tietäjä ja parantaja saattavat termeinä helposti mennä sekaisin. Shamaanilla tarkoitetaan kuitenkin usein vahvempaa hahmoa, pohjoisen noitaa, jonka työ perustuu siihen, että hän on yhteydessä henkimaailmaan, siinä missä tietäjä ammentaa omaa sisäistä tietoaan.¹⁷⁹ Ikäheimon keräysvastauksessa kuvailtu täydellinen yhteys henkimaailmaan viittaa enemmän shamaaniin kuin tietäjään, vaikka keräysvastaus ei olekaan Pohjois-Suomen alueelta, jota pidetään tyypillisesti shamanismin syntyalueena.

Niin Erkki Horttanaisen taikuria käsittelevissä keräysvastauksissa kuin Allan Ikäheimon keräysvastauksessa käärme on keskeisessä osassa. Molemmissa vastauksissa puhutaan käärmeen eri osista, joita niin taikurit kuin ”poppamiehet” voivat työssään hyödyntää eri tavoin. Molemmissa vastauksissa nousee erityisellä tavalla esille se, miten voimakkaana työvälineenä käärmettä on pidetty. Horttanaisen vastauksessa taikuri, pirun palvelija, hyödyntää käärmeen päitä, kieliä, hampaita ja muita elimiä. Ikäheimon keräysvastauksessa puolestaan tuodaan esille, että käärmeennahka ja -pää ovat välineinä sellaisia, että niiden avulla voi ”poppamies” saada aikaan mitä vain.¹⁸⁰ Sen voiman, mitä käärmeen on uskottu sisältävän, summaa hyvin yhteen Erkki Horttanaisen keräysvastaus, jossa Horttanainen kirjoittaa: ”Jos voiteli kätensä käärmeen veressä, saattoi huoletta käydä sulin(?) käsin käsiksi vaikka itse piruun. Sekään ei silloin mitään taitanut.”¹⁸¹

¹⁷⁸ Pielavesi. Ikäheimo, Allan. KRK 98:18e.

¹⁷⁹ Pulkkinen 2014, 236–237.

¹⁸⁰ Pielavesi. Ikäheimo, Allan. KRK 98:18e.

¹⁸¹ Nilsä. Horttanainen, Erkki. KRK 94:709.

3.3 Käärmeen osat muussa kuin lääkinnällisessä käytössä

Keräysvastauksessaan vuodelta 1937 Kannonkoskelta, Keski-Suomesta, kotoisin oleva Lauri Laurila kirjoittaa, että ”millään elukalla ei ole ruumiin osissakaan niin suurta taikavoimaa kuin käärmeellä”.¹⁸² Tämä pätee hyvin käärmeen eri osien käyttöön lääkinnässä, mutta myös sen ulkopuolella. Käärmeen eri osien on uskottu parantavan moninaisia erilaisia vaivoja ja tauteja, mutta esimerkiksi käärmeen lihalla ja verellä on uskottu olleen myös muita maagisia voimia. Tässä kappaleessa tuon lyhyesti esille muutamia aineiston esimerkkejä, joissa käärmeen eri osille on löydetty lääkintään liittymättömiä käyttötarkoituksia. Käärmeen ei-lääkinnällisten käyttötarkoitusten käsittely on tutkimuksen kannalta olennaista, sillä kansanparannus on terveydenhoidollisena kenttänä ollut huomattavasti laajempi kokonaisuus kuin se, mikä nykypäivänä pidetään terveydenhuoltona.

Käärmettä on pidetty hyvin voimakkaana eläimenä, jonka on katsottu omaavan huomattavan määrän väkeä. Väen voisi kuvailla olevan animismista tuonpuoleisen voimaa, jonka on katsottu liittyvän paikkoihin, esineisiin, ilmiöihin, asioihin ja eläimiin.¹⁸³ Tällainen väki antaa kantajalleen erityislaatuisia voimia ja ominaisuuksia. Käärmeiden on katsottu omanneen tällaista väkeä, mikä on tehnyt niistä tärkeitä eläimiä tietäjien, parantajien ja shamaanien silmissä. Aikana, jolloin mieheyden määrittely on sisältänyt ajatuksen siitä, että miesten tulee olla rohkeita, pelkäämättömiä ja pystyä toimimaan miehekkäästi eri tilanteissa, on käärmeen eri osia aineiston perusteella ainakin joissain tapauksissa käytetty tehostamaan tällaisia mieheyden merkityksiä.

Keräysvastauksessaan Taimi Röök Renkosta, Kanta-Hämeen alueelta, kirjoittaa, että rohkeuden saamiseksi tulee syödä käärmeen lihaa ja myös käärmeen verta. Veri tulee nauttia lämpimänä teurastuksen jälkeen.¹⁸⁴ Keräysvastaus ei määrittele tarkemmin, miksi veri tuli nauttia lämpimänä, mutta voidaan olettaa, että sen teurastuksen jälkeen on ajateltu sisältäneen enemmän väkeä ja olleen näin tehokkaampaa. Toinen esimerkki samasta aihepiiristä on keräysvastaus Vihdistä, Uudenmaan maakunnasta, jossa Kaarlo Ranta kirjoittaa vanhojen ihmisten kertoneen, että ennen isät syöttivät käärmeen nahkaa pojilleen, joista toivoivat

¹⁸² Kannonkoski. Laurila, Lauri 628. 1937.

¹⁸³ Pulkkinen 2014, 174.

¹⁸⁴ Renko. Röök, Taimi. KRK 65:127.

kasvavan ”rajuja, pelkäämättömiä miehiä”. Käärmeen nahkaa annettiin pojille jo näiden ollessa lapsia ja Ranta kirjoittaa: ”Sanotaan, että käärmeen nahkaa syönyt mies ei pelkää koskaan eikä myös pakene vainoojaansa”.¹⁸⁵ Keräysvastaus ei kerro, missä muodossa käärmeen nahkaa on pojille syötetty eikä vastaus myöskään määritä, onko kyseessä ollut kertaluontoinen vai toistuva tapahtuma. Keskeistä kuitenkin vaikuttaa olleen, että miehen identiteettiin on liitetty ajatus pelkäämättömyydestä ja kyvystä kohdata tilanteet kuin tilanteet perääntymättä.

Maskuliinisuuden historian tutkimuksessa on nostettu esiin ajatus siitä, että varhaismodernin ajan mieheydessä on fyysisen väkivallan merkitys ollut keskeinen. Koska mieheydessä on ollut kysymys kilpailemisesta, on miehen pitänyt olla valmis vastaamaan muiden miesten esittämiin haasteisiin. Tukholman yliopiston historian professori Mats Hallenberg onkin tutkimuksessaan tuonut esille, että tarve puolustaa itseään, perhettään ja omaisuuttaan on ollut luonnollista yhteiskuntajärjestyksessä, jossa hallinnolliset instituutiot ovat olleet heikkoja ja oikeusistuimet etäisiä ja vaikeasti tavoitettavia. Ongelmatilanteet on pitänyt ratkaista itse ja vääryyksiin on tullut reagoida nopeasti, sillä vääryyksiin reagoimatta jättäminen olisi voitu muiden miesten silmissä tulkita heikkoudeksi ja luovuttamiseksi.¹⁸⁶ Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää kuinka vielä varhaismodernin ajan jälkeenkin mieheyden periaatteet ovat pitkälti perustuneet kyvyille puolustautua pelkäämättömästi. Käärmeen lihan ja veren nauttiminen tai käärmeiden nahkojen syöttäminen jälkikasvuille on ollut pieni hinta siitä, että näin on uskottu miesten saaneen rohkeutta ja pojista kasvaneen urheita miehiä.

Aineistosta löytyy myös esimerkki siitä, että käärmeen lihojen syöminen on voinut antaa muutakin kuin rohkeutta. Kustaa Lahtinen Kuhmalahdelta, Pirkanmaan maakunnasta, kirjoittaa, että jos söi valkoisen käärmeen lihaa, oppi ymmärtämään eläinten puheen. Lahtinen kertoo, että ”eräskin herra” käski palvelijaansa valmistamaan aterian valkoisen käärmeen lihasta. Herra kielsi, että palvelija ei saa maistaa lihaa, sillä keitto, johon liha laitettiin, antoi vain sitä ensimmäiseksi maistaneelle kyvyn ymmärtää eläinten puhetta.¹⁸⁷

Kiinnostavaa tässä keräysvastauksessa on, että Lahtinen mainitsee valkoisen käärmeen. Valkoisella käärmeellä mitä todennäköisimmin tarkoitetaan käärmeiden kuningasta.

---

¹⁸⁵ Vihti. Ranta, Kaarlo 842. 1937.

¹⁸⁶ Hallenberg 2014, 7.

¹⁸⁷ Kuhmalahti. Lahtinen, Kustaa. KRK 31:26.

Valkoinen väri ei ole vain ihmisten mielikuvituksen tuotetta, vaan luonnossa tavataan aika ajoin esimerkiksi harvinaisia albiinokyytjäitä ja kyykäärmeillä saattaa esiintyä myös leukismia eli vaaleavärisyyttä.¹⁸⁸ Tällainen erityinen väritys on epäilemättä laittanut ihmisten mielikuvituksen liikkeelle ja onkin helppo ymmärtää, miksi valkoisella käärmeellä on katsottu olleen erityisasema käärmeiden yhteisössä. Käärmeiden kuninkaan on esimerkiksi kerrottu johtaneen joka keväisiä käärmeiden käräjiä, jossa käärmeet ovat kokoontuneet päättämään yhteisistä asioistaan.¹⁸⁹ Myös tämän ilmiön tausta on siinä määrin todellinen, että käärmeet usein kerääntyvät keväisin talvihorroksen jälkeen aurinkoisille paikoille, etenkin kallioille ja kiville, lämmittelemään.¹⁹⁰

Käärmeen lihan tai muiden osien syömisellä on saattanut olla myös erilaisia, jopa ikäviä seurauksia. Keräysvastauksessaan Paavolasta, Pohjois-Pohjanmaalta, kirjoittaja Mustonen J. kuvailee erään Temmeksestä kotoisin olleen miehen syöneen käärmeen lihoja. Kun mies oli kuollut, olivat käärmeet olleet saattajina hautaan. Mustonen kirjoittaa, että ”aivan ne oli väkisten tippuneet sinne hautaan”.¹⁹¹ Kansanuskomuksissa tyypillistä on, että niin sanotun pars pro toto -periaatteen mukaisesti tietty osa eläimestä tai ihmisestä edustaa koko eläintä tai ihmistä. Esimerkiksi kuolleen sormen on voitu ajatella edustaneen vainajaa tai karhun käpälän on katsottu edustaneen koko karhua. Myös erilaisten tarttumista kuvaavien maagisten periaatteiden mukaisesti esimerkiksi se, mikä on ollut kosketuksissa kuoleman kanssa, on kuvannut sitä aina. Maagisen väen on ajateltu siirtyneen asiasta toiseen kuin staattisen sähkölatauksen.¹⁹² Näin käärmeen liha on edustanut koko käärmettä ja käärmeen lihan nauttimisen voisi ajatella siirtäneen käärmeen väkeä sitä syöneeseen mieheen. Tällöin yhteys käärmeisiin ja maahan, josta käärmeet ovat kansanperinteen mukaan tulleet, on ollut niin voimakas, että ajatus käärmeistä, jotka ovat kirjoituksen mukaan seuranneet niiden lihaa syönyttä Temmeksen miestä hautaan, ei ole vailla logiikkaa.

Toinen keräysvastaus, jossa puidaan käärmeen eri osien syömisestä aiheutuvia seurauksia, on Muolaalta, nykyään Venäjän puolella olevalta Karjalan alueelta, kotoisin olevan Juho Toijasen kirjoitus. Kirjoituksessa kerrotaan, kuinka se, kenelle juotetaan käärmeen verta ja

---

¹⁸⁸ Klemettinen 2022, 129.

¹⁸⁹ Klemettinen 2022, 124; Pulkkinen 2014, 279.

¹⁹⁰ Klemettinen 2022, 124.

¹⁹¹ Paavola. Mustonen, J. Kt:196:56. 1938.

¹⁹² Pulkkinen 2014, 277.

syötetään käärmeen sydän, tulee hulluksi. Kirjoitus on otsikoitu ”hulluksi teko”.¹⁹³

Kansanlääkintään liittyvässä taudinselityksessä mielisairauksien on katsottu pääasiassa aiheutuneen panentataudeista. Panentataudeilla on tarkoitettu tauteja ja vaivoja, jotka pahansuopa ihminen on voinut aiheuttaa toiselle maagisia menettelyjä käyttäen.¹⁹⁴

Mielisairauden on voinut aiheuttaa toiselle henkilölle monilla eri tavoilla, esimerkiksi kalman on katsottu voineen voinut aiheuttaa sairauksia, myös mielisairauksia. Kalmalla tarkoitetaan maagista voimaa, joka liittyy asioihin ja esineisiin, jotka ovat olleet kuolleiden kanssa tekemisissä. Tällaisten asioiden, esimerkiksi hautausmaalta saatujen ainesosien, sekoittaminen toisen henkilön ruokaan tai juomaan, saattoi taudinselityksen mukaan aiheuttaa uhrin vakavan sairastumisen. Tällaisessa kansanomaisessa taudinselityksessä uskotaan kaikkien tautien ja vaivojen tulevan ihmiseen ulkoapäin, eikä perintötekijöillä, fyysisillä ominaisuuksilla tai taipumuksilla tiettyihin sairauksiin ole tässä selityksessä sijaa.¹⁹⁵ Mielenterveyden määrittäminen on historiallisessa kontekstissa hankalaa myös sen vuoksi, että ”hulluutta” on tarkasteltu poikkeavuutena, mutta myös sosiaalisesti epätoivottuna käytöksenä.

Mielenterveyden ongelmia ei myöskään ole ollut määrittelemässä niihin erikoistuneet ammattilaiset, vaan diagnosoivia ovat tehneet yhteisöt, perheet ja potilas itse.¹⁹⁶

Aineiston joukosta löytyy myös kuvaus käärmeen tappamisesta, jonka luetuana on helppo ymmärtää, miksi käärmeen on uskottu olleen niin väkevä täynnä oleva eläin, että sen eri osien syömisellä on ajateltu olleen parantavia, mutta pahimmassa tapauksessa vakaviakin seurauksia. Hilja Kuusi Suoniemeltä, Pirkanmaan maakunnasta, kirjoittaa keräysvastauksessaan kuinka on uskottu, että vaikka käärmeen olisi paloitellut miten monesta kohdasta tahansa poikki, se kokoaisi itsensä kasaan jälleen ellei murskannut käärmeen päätä. Ja vaikka päänkin murskasi, eli käärme kuitenkin auringonlaskuun saakka.¹⁹⁷ Kristinuskon saavuttua Suomeen ja kansanperinteen sekoituttua siihen, on Syöjättären ohella kyyn syntytarinan taustalla uskottu olleen itse Pirun.¹⁹⁸ Näin on helppo ajatella, että kyyn on uskottu olleen eläin, joka ikäänkuin liikkuu kahden maailman välillä, ollen maallinen otus, jolla on alisen maailman voimaa valjastettuna.

---

¹⁹³ Muolaa. Toijanen, Juho. KT 120:51. 1936.

¹⁹⁴ Kinnunen 2020, 181.

¹⁹⁵ Kinnunen 2020, 183.

¹⁹⁶ Kananoja 2022, 23.

¹⁹⁷ Suoniemi. Kuusi, Hilja. KRK 30:90.

¹⁹⁸ Klemettinen 2022, 133.

Myyttisissä kyyn luomiskertomuksissa kyyn pää luodaan pajusta. Paju puulajina lukeutuu kansanperinteen pahoihin puulajeihin, jonka synnystä Pirun on katsottu olleen vastuussa. Myös muiden kyyn ruumiinosien katsotaan syntyneen pahuuteen liittyvistä elementeistä. Kyyn hampaiden on sanottu olleen tuonen ohran oraista ja hännän on kerrottu valmistuneen muun muassa pirulaisen piiskan siimasta ja paholaisen palmikosta.¹⁹⁹ Luomiskertomusten mukaan käärme on siis valmistettu lukuisista eri aineksista, jolloin mielikuva siitä, että kyy paloittelun jälkeen kuroo itsensä jälleen kasaan, käy järkeen. Epäilemättä tätä mielikuvaa on korostanut käärmeen rakenne, sillä käärmeellä on ruumiissaan satoja nikamia.²⁰⁰ Näin käärmeen liikkeessä saattaa korostua illuusio siitä, että käärme ikään kuin muodostuisi useista pienistä osista. Ajatus näiden osien nivoutumisesta takaisin yhteen vaikuttaa jokseenkin luontevalta. Se puolestaan, että käärme on luotu erilaisista pahuuteen liitetyistä aineksista tukee ajatusta siitä, että käärme tapettunakin elää vielä auringonlaskuun asti. Tähän toki liittyy myös käärmeen todellinen biologia. Osa käärmeiden hermostollisista impulsseista voi tapahtua ilman aivojen antamaa käskyä. Tämän vuoksi käärme voi kuoleman jälkeen jonkin aikaa liikkua antaen vaikutelman siitä, että se olisi edelleen elossa.

Käärmettä on käytetty ei-lääkinnällisissä tarkoituksissa usealla eri elämänelineellä. Käärmeen veren, lihan ja nahan syömisen on katsottu tuoneen miehille rohkeutta, mikä on ollut arvokas asia varhaismodernin ajan yhteiskunnassa ja vielä pitkälle modernin ajan alun jälkeenkin. Voisikin sanoa, että miehisen maailman vaatimus rohkeudesta ja pelkämättömyydestä on edelleen hyvin vahvana läsnä suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta myös globaalilla tasolla. Yliluonnollisista ominaisuuksista käärmeen lihan on katsottu voivan antaa kyvyn kommunikoida eläinten kanssa. Tällaisen, jopa shamanistiseksi luonnehdittavan taidon tavoittelu ei aineistossa kuitenkaan nouse esille kuin yhdessä keräysvastauksessa. Käärmeen eri osien ei-lääkinnällisissä käyttötarkoituksissa nousee esiin myös käärmeen osien syömisestä mahdollisesti aiheutuneet makaaberit seuraukset. Käärmeen verellä ja sydämellä on voinut ajaa toisen ihmisen hulluksi ja käärmeen lihaa syötyään, ovat käärmeet voineet olla saattajina hautaan. Käärmeen tappamista on myös pidetty hyvin haastavana, sillä käärmeen on ajateltu aina palaavan eloon. Jopa vakavia fyysisiä vaurioita saatuaan käärmeen on silti ajateltu eläneen aina auringonlaskuun asti.

---

¹⁹⁹ Klemettinen 2022, 140–142.

²⁰⁰ Vuori 2011, sähköinen lähde.

4 Lopuksi

Käärmeen rooli suomalaisessa kansanlääkinnässä sekä kansanperinteessä on ollut moninainen - käärmettä on pelätty ja kunnioitettu. Siitä huolimatta, että käärmettä on pidetty usein syntyperältään pahana, on siihen turvauduttu monissa vaivoissa ja sairauksissa. Käärmettä on pidetty hyvin voimakkaana eläimenä, jonka on katsottu omaavan huomattavan määrän väkeä ja voimaa.²⁰¹ Varhaismodernilla ajalla ja modernin ajan alussa lääkäreiden palveluita on ollut harvakseltaan saatavilla etenkin maaseuduilla asuneille ja ihmiset ovat myös mieluummin turvautuneet tutun parantajan tai tietäjän tietotaitoon kuin lääkäreiden metodeihin.²⁰²

Terveystieteiden resursseissa tapahtui huomattavaa kohenemistä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun taitteessa, kun julkista terveydenhuollon järjestämistä alettiin pohtia, kartoittaa ja organisoida.²⁰³ Kuitenkin 1930-luvun puolen välin jälkeen lähetetyissä keräysvastauksissa näkyy edelleen vahvana luotto kansanlääkinnän perinteisiin.

Kolotuksissa, säryissä ja aikalaisten sivutautina tuntemassa kylkien kivistyksessä on lääkkeenä usein käytetty käärmeen nahkoja tai vaihtoehtoisesti käärmeen rasvaa. Silmäkivuissa ja -sairauksissa on turvauduttu niin ikään käärmeen rasvaan. Käärmeen rasvaa on tilanteesta ja vaivasta riippuen sekoitettu esimerkiksi viinaan ja tätä rasva- ja viinasekoitusta on pidetty tehokkaana lääkkeenä. Silmävaivoissa, kuten useissa muissakin sairauksissa ja ongelmissa, on hankala arvioida sitä, onko käärmeen rasvasta todellisuudessa ollut hyötyä – kuitenkin mitä luultavimmin ei. Useat tavalliset vaivat, kuten silmätulehdukset, voivat parantua oikeissa olosuhteissa myös itsestään. Kuitenkin mikäli silmätulehdusta sairastanutta on lääkitty esimerkiksi käärmeen rasvalla ja tulehdus on parantunut (kuten se olisi mahdollisesti tehnyt ilman lääkintääkin), on usko käärmeen rasvan parantavaan voimaan kasvanut.

Hammassäryissä ja -ongelmissa on käytetty hyvin moninaisia lääkintämetodeja. Maakunnasta riippuen hammassärkyjä on hoidettu hautausmaalta löydetyillä luilla, pihjalasta veistetyillä tikuilla, erilaisilla kasveilla ja yrteillä sekä eläinperäisillä lääkintäaineilla.²⁰⁴ Hammassäryille on ollut suomalaisessa kansanperinteessä monenkirjavia nimityksiä ja erään käsityksen mukaan esimerkiksi hampaaseen muodostuneita reikiä on aiheuttanut hampaita kalvava

---

²⁰¹ Pulkkinen 2014, 174.

²⁰² Kontturi 2022, 80.

²⁰³ Harjula 2022, 195.

²⁰⁴ Pekkola 2016, 96–135.

hammasmato.²⁰⁵ Koska kansanperinteessä on merkittävänä maagisen parannuksen peruspilarina ollut samaa samalla -periaate, on hammasmadon voitu uskoa poistuvan esimerkiksi käärmeen lihaa syömällä, sillä käärmeen on ajateltu olevan myös maan mato. Vastaavaa logiikkaa vaikuttaa esiintyneen erilaisten iho-ongelmien hoidossa. Ihon vaivojen on usein katsottu aiheutuneen maasta, esimerkiksi maahisten aiheuttamina.²⁰⁶ Koska käärmeen on myös katsottu olleen maan olento, toimii jälleen samaa samalla -periaate. Kuten silmätulehdukset, myös useat iho-ongelmat parantuvat itsestään, vaikka niille ei tekisi mitään.

Alkuperäisaineisto sisältää myös käärmeen puremia käsitteleviä keräysvastauksia. Suomessa esiintyvistä käärmelajeista kyykäärmeen puremat ovat vaarallisia etenkin vanhuksilla ja lapsilla, mutta myös aikuisilla ne saattavat aiheuttaa hengenvaarallisia oireita. Aikana, jolloin lääkäripalveluja ei käytännössä ole ollut saatavilla, on käärmeen puremien lääkitsemiseen kehitetty monenlaisia eri keinoja. Useissa keräysvastauksissa toistuu ajatus siitä, että käärmeen rasvan, jolla käärmeen puremaa on käsitelty, on tullut olla samasta käärmeestä, joka on purrut tai samanlaisesta käärmeestä otettua. Tällaiset menetelmät osoittavat hyvin, miten keskeinen merkitys asioiden välisillä maagisilla suhteilla on ajateltu olleen.²⁰⁷

Kansanlääkinnässä eläinperäisten ainesosien käyttö on ollut keskeisessä asemassa, sillä ihmiskehon ja ympäröivä luonnon on katsottu olleen jatkuvassa maagisessa vuorovaikutuksessa. Maagista vaikutusta on voitu projisoida luonnosta kehoon tai toisinpäin.²⁰⁸ Luontoa ja sen ilmiöitä on pelätty ja kunnioitettu. Esimerkiksi tiettyjen eläinlajien, kuten käärmeiden ja karhujen virallisia lajinimiä ei ole uskallettu lausua ääneen, vaan on kehitetty runsas määrä erilaisia kiertoilmaisuja, eufemismeja, joilla on voitu kiertää olennon nimen ääneen lausuminen.²⁰⁹ Tämä kertoo siitä, että esimerkiksi ”käärme” sanan ääneen lausumisella on uskottu olleen välittömiä seurauksia. Kiertoilmaisujen käyttö on koettu turvallisemmaksi tavaksi, kun käärmeen kanssa on kommunikoitu esimerkiksi loitsujen välityksellä, jotka ovatkin usein olleetkin täynnä eufemismeja.

Käärmeen eri osia on hyödynnetty myös tautien ja sairauksien hoidossa. Keskeistä on ollut usko hoitomenetelmien toimivuuteen, joka on useissa tapauksissa epäilemättä luonut plasebo-vaikutuksen. Koska usko menetelmien pätevyyteen on ollut keskeinen osa koko

---

²⁰⁵ Peltokorpi 2002, 142.

²⁰⁶ Peltokorpi 2002, 91.

²⁰⁷ Piela 2011, 89.

²⁰⁸ Piela 2006, 277–331.

²⁰⁹ Klemettinen 2022, 132.

hoitoprosessia, onkin voitu laittaa potilaan uskon puutteen piikkiin se, mikäli hoitokeino ei ole toiminut. Kansanlääkinnän lisäksi erilaisiin tauteihin ja sairauksiin ei ole usein ollut muita apukeinoja vielä 1900-luvun alkupuolellakaan, sillä lääkäreitä on ollut harvassa maaseudulla. Tietäjien ja parantajien tuttuihin ja turvallisiin keinoihin on kansalla ollut usein myös vakaampi usko kuin lääkärien ammattikunnan kehittämiin uusiin hoitomenetelmiin.²¹⁰ Niin kutsutussa oppiläketieteessä on vielä 1800-luvulla pitkälti turvauduttu antiikin Kreikasta lähtöisin olleeseen tietoon.²¹¹ Antiikin Kreikassa kehitettyyn humoraalipatologian teoriaan on usein liitetty huonojen nesteiden kehosta poistamisen merkitys, jonka voisi katsoa liittyvän myös osaan aineiston keräysvastauksista. Keuhkotaudin yhteydessä useampi keräykseen vastaaja kirjoittaa liman poistamisesta keuhkoista käärmeen avulla.

Tietäjillä ja parantajilla on ollut suomalaisen kansanlääkinnän kentällä erityisasema. Lääkäreiden vähyyden vuoksi tietäjä tai parantaja on kutsuttu paikalle, mikäli on kohdattu sairaus tai vaiva, jota ei ole omassa perhepiirissä kyetty parantamaan. Tietäjä ja parantaja vaikuttavat maakunnasta riippuen olleen nimityksinä toistensa synonyymejä, mutta joissain tapauksissa tietäjällä on voitu katsoa olleen salattua tietoa ja kykyä auttaa myös lääkinnän kentän ulkopuolisissa ongelmissa, siinä missä parantajan on katsottu voivan hoitaa ainoastaan fyysisiä vaivoja.²¹² Keräysvastauksissa kerrotaan tietäjien ja parantajien keränneen käärmeennahkoja metsistä ja käyttäneen käärmeen eri osia lääkinnällisiin tarkoituksiin. Tietäjillä ja parantajilla onkin katsottu olleen aivan erityistä kykyä käsitellä käärmettä.

Lääkinnän lisäksi käärmeen eri osille on ollut myös muita käyttötarkoituksia. Esimerkiksi rohkeuden saamiseksi miehet ovat syöneet käärmeen verta ja käärmeen lihaa. Myös pojille on syötetty käärmeen nahkaa samasta syystä jo hyvin nuoresta lähtien. Muita ominaisuuksia, mitä keräysvastausten perusteella on voinut käärmeen lihaa syömällä saada, on ollut kyky puhua eläinten kieltä. Tällöin syödyn käärmeen lihan on pitänyt olla nimenomaan valkoisen käärmeen lihaa. Käärmeen osien syömisellä on saattanut olla myös negatiivisia seurauksia. Käärmeen lihaa syötyä ovat käärmeet voineet olla saattajina hautaan. Vastaavasti toisen henkilön hulluksi tekeminen on onnistunut käärmeen veren ja sydämen avulla.

Alkuperäisaineistossa esitetty muistitieto sijoittuu vahvasti kansanlääkinnän ja terveyshistorian kentälle. Toisin kuin tieteellisessä lääketieteessä usko hoitokeinojen

---

²¹⁰ Konttinen 1991, 151–152.

²¹¹ Ignatius 2000, 504.

²¹² Tuovinen 1984, 12–14; Kouvola 2023, 152–153.

toimivuuteen on kansanlääkinnässä ollut keskeisessä asemassa parannusprosessia ja kansanlääkintään on liitetty erilaisia maagisia reunaehtoja. Aineistosta nousee kuitenkin esille useammassa keräysvastauksessa ajatus siitä, että käärmeen eri osilla lääkitsemisen on katsottu olleen keräysten aikaan jo vanhakantaista. Käärmeellä lääkitsemisestä puhutaan useampaan otteeseen nimenomaan vanhojen ihmisten metodina erilaisiin vaivoihin ja yleinen pohjavire keräysvastauksissa vaikuttaisi olevan se, ettei käärmeellä lääkitseminen ole enää 1930-luvulla ollut nykypäivää. Kuitenkin, vaikka lääkintäkeinoa itsessään pidetään vanhakantaisena, ei sen tehoa suurimmassa osassa tapauksia epäillä. Esimerkiksi pistosten lääkitsemisen yhteydessä käärme-viina-sekoituksen nimeen jopa vannotaan omakohtaisen kokemuksen kautta.

Yhteenvetona voisi sanoa, että käärmeellä on suomalaisessa kansanperinteessä hyvin kaksijakoinen asema. Käärmeettä ovat tietäjät ja parantajat voineet pitää kumppanieläiminä, mutta sen nimeä ei ole välttämättä uskallettu lausua edes loitsujen yhteydessä ääneen ilman kiertoilmauksia. Käärmeen syntyloitsuissa kerrotaan käärmeen eri osien muodostuneen erilaisista pahuuteen liitetystä elementeistä, esimerkiksi tuonen ohran oraista tai hiiden värttinöistä. Tästä huolimatta käärmeen eri osia on käytetty mitä moninaisimmissa parantamistarkoituksissa. Käärmeen veren on yhdessä kirjoituksessa kerrottu antaneen rohkeutta, mutta toisessa uskomuksessa sen avulla on voitu aiheuttaa hulluutta. Kaikki tämä kuvaa hyvin sitä, miten vaihtelevia ja aluesidonnaista kansanperinteen uskomukset ovat. Kuitenkin suurta osaa suomalaisesta kansanperinteestä sitovat samanlaiset reunaehdot kuten samaa samalla -periaatteen eri variaatiot tai esineisiin ja asioihin liittyvät maagiset tartuntaketjut.

Niin kansanlääkinnän kenttää kuin käärmeisiin liittyvää perinnetietoa kuvaa molempia hyvin yhdysvaltalaisen historioitsija Jeffrey Burton Russellin esiin nostama ajatus uskomuksiin liittyvästä logiikasta. Russellin mukaan on paljon merkittävämpää, mitä ihmiset uskovat tapahtuneen kuin se, mitä on oikeasti tapahtunut. Sillä ihmiset käyttäytyvät sen mukaisesti, minkä uskovat olevan totta.²¹³ Käärmettä on pidetty maagisena ja monipuolisena eläimenä. Menneisyyden uskomukset, käsitykset ja pelot kuitenkin seuraavat käärmettä yhä nykypäivänäkin, mihin ikinä se mateleekin.

---

²¹³ Russell, 1991, sähköinen lähde.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA). Kalevalan Riemuvuoden Kilpakeräys (KRK) 1935–1936. Kansantieto ja pienet keräelmät -keräys (KT) 1936–1939.

Tutkimuskirjallisuus

Ackerman, Diane: *Aistien historia*. Alkuteos: *A Natural History of the Senses* (1990). Suom. Seppo Heikinheimo. WSOY, Porvoo 1991.

Aho, Heikki: *Lääketieteen historia*. Turun yliopisto, kliinis-teoreettinen laitos, patologia, Turku 1993.

Gómez, Pablo F.: *The Experiential Caribbean – Creating Knowledge and Healing in the Early Modern Atlantic*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill 2017.

Hallenberg, Mats: Psykopaattien aikakausi? Valtion muodostuminen ja maskuliinisuus Ruotsissa ja Suomessa 1450–1650. *Näkymätön sukupuoli – Mieheyden pitkä historia*. Toim. Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman, Marko Lamberg. Vastapaino, Tampere 2014.

Hako, Matti: *Kansanomainen lääkintätietous*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 229:4. SKS, Helsinki (1957) 1982.

Harjula, Minna: Terveyspalveluiden historia – Terveyspolitiikasta elettyyn terveystkansalaisuuteen. *Terveyshistoria – Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään*. Toim. Kalle Kananoja. SKS, Helsinki 2022.

Honko, Lauri: Kansanlääkintä kehityksen näkökulmasta, *Sananjalka* 1/1977, 90–108.

Hästesko, F. A.: *Länsisuomalaiset tautien loitsut*. SKS, Helsinki 1910.

Ignatius, Jaakko: Lääketieteet. *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*. Toim. Tommila, Päiviö. WSOY, Helsinki 2000.

Johnsson, Gunnar: *Om sjukdomsorsakerna enligt Israel Hwasser*. Upsala läkareförenings förhandlingar, Uppsala 1932.

- Kananoja, Kalle: Parantamisen poluilla – Terveystieteen lähteitä ja menetelmiä. *Terveystieteen historia – Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään*. Toim. Kalle Kananoja. SKS, Helsinki 2022.
- Karsten, Walter: *Farmacins historia i Finland*. Farmaceutiska föreningens förlag, Helsinki 1933.
- Karttunen, Tuomo & Ylermi, Soini & Vuopala, Katri: *Tautioppi*. Edita, Helsinki 2005.
- Kaski, Liisa: *Myyttiset eläimet - Tarua ja totta eläinten mahdista*. SKS, Helsinki 2019.
- Katajala, Kimmo: *Historiikinkirjoittajan opas*. SKS, Helsinki 1990.
- Kinnunen, Anna: *Johtolankoja hulluuteen – Tutkimus mielen sairastamiseen kytkeytyvistä kulttuurisista käsityksistä*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2020.
- Kivilaakso, Katri & Pesonen, Pete & Taavetti, Riikka: Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Toim. Ulla Savolainen, Riikka Taavetti. SKS, Helsinki 2022.
- Kivisaari, Ville-Veikko: Yleistä kyystä. <https://www.kyyatlas.fi/yleista-kyysta/> [haettu 15.3.2025].
- Klemettinen, Pasi: *Kansanuskon yöpuoli: Hiidet, manalaiset ja muut demonit*. SKS, Helsinki 2022.
- Konttinen, Esa: *Perinteisesti moderniin - professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa*. Vastapaino, Tampere 1991.
- Kontturi, Saara-Maija: Suomen lääkärit 1749–1856 prosopografisessa analyysissä – Miten lääkäreitä lasketaan ja mitä laskemisella voidaan selvittää? *Terveystieteen historia – Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään*. Toim. Kalle Kananoja. SKS, Helsinki 2022.
- Kouvola, Karolina: *Pohjolan noituus - Magian historia Pohjoismaissa*. Atena, Jyväskylä 2023.
- Kuuliala, Jenni: Mahdoton parantaa? Ihmekertomukset ja terveyden sosiaalishistoria keskiajalla ja uuden ajan alussa. *Terveystieteen historia – Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään*. Toim. Kalle Kananoja. SKS, Helsinki 2022.

- Lahti, Emmi: *Tietäjiä, taikoja, hautausmaita – Taikuus Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2016.
- Lindfors, Stina & Pulkkinen, Risto: *Suomalaisen kansanuskon sanakirja*. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Mann, John: *Murha, taikuus ja lääkintä – Lääkeaineiden historiaa*. Alkuteos: Murder, magic and medicin (1992). Suom. Tiina Onttonen. Art House, Helsinki 2002.
- Manninen, Ilmari: Kansanomaisesta tautiopista ja taikaparannuksesta. *Suomen kulttuurihistoria I*. Toim. Gunnar Suolahti ym. Gummerus, Helsinki 1933.
- Pekkola, Airi: *Hammasta särkee: Tutkimus hammassäryn kansanomaisesta parantamisesta ja hammasmädän ehkäisystä Suomessa ja Virossa*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2016.
- Peltokorpi, Pauliina: *Kirjasuomen vanhoja taudinnimiä ja kansanuskomuksia niiden taustalla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2002.
- Peltonen, Markku: *Apteekki suomalaisessa yhteiskunnassa*. Suomen apteekkariyhdistys, Helsinki 1987.
- Piela, Ulla: Kansa sairastaa, parantaa ja kertoo. *Elore* 18/2011. 89–95.
- Piela, Ulla: Luonto ja muuttuvat maailmat kansanlääkinnässä. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Toim. Hilka Helsti, Laura Stark, Saara Tuomaala. SKS, Helsinki 2006.
- Piela, Ulla: Parantajan rituaalinen kosketus. *Tahdon sanoa - kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta*. Toim. Sirpa Huttunen, Pirkko Nuolijärvi. SKS, Helsinki 2005.
- Portelli, Alessandro: *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History*. State University of New York Press, Albany 1991.
- Pulkkinen, Risto: *Suomalainen kansanusko – Samaaneista saunatonnttuihin*. Gaudeamus, Helsinki 2014.
- Russell, Jeffrey Burton: *Inventing the Flat Earth: Columbus and Modern Historians*. Praeger, New York 1991.

Räikkönen, Jenni: *Hallittu häpeä: kuukautiset, naiskeho ja materiaalisuus Eeva-lehden kuukautissuojamainonnassa 1950–60-luvuilla*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2020.

Salonen, Anna: Tapaustutkimus: SKS:n aktiivivastaajien kirjoitusmotiivien jäljillä. *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Toim. Ulla Savolainen, Riikka Taavetti. SKS, Helsinki 2022.

Savolainen, Ulla & Taavetti, Riikka: Muistitietotutkimus – Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia. *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Toim. Ulla Savolainen, Riikka Taavetti. SKS, Helsinki 2022.

Taivaannaula: *Kalamytologiaa*. *Taivaannaula*-blogi 16.10.2008. <https://www.taivaannaula.org/2008/10/16/kalamytologiaa/> [haettu 15.3.2025].

Tuovinen, Jane. *Tietäjistä kuppareihin: Kansanparannuksesta ja parantajista Suomessa*. WSOY, Porvoo 1984.

Valtonen, Heli & Annola, Johanna & Nygård, Henry & Vilén, Timo: Professionaaliset identiteetit yhteisöllisyytenä ja erontekoina. *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2: Yhteisöt ja identiteetit*. Toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi, Pertti Haapala. Vastapaino, Tampere 2021.

Viljamaa, Noora: Synnytysten ja huono-osaisuuden arkea helmikuussa 1844. *Lastuja Suomen historiasta* -blogi 21.2.2023. <https://sites.utu.fi/lapko/synnytysten-ja-huono-osaisuuden-arkea-helmikuussa-1844/> [haettu 15.3.2025].

Vilkuna, Kustaa H. J. & Hemminki, Tiina & Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin: Kotitalouden rajat varhaismodernin ajan yhteiskunnassa. *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2: Yhteisöt ja identiteetit*. Toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi, Pertti Haapala. Vastapaino, Tampere 2021.

Vuori, Arno: Kyy - Suomen ainoa myrkkykäärme. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 13/2011. <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo99638.pdf>

Vuori, Hannu: *Lääketieteen historia - sosiaalishistoriallinen näkökulma*. Gummerus, Jyväskylä 1979.

Vuorinen, Heikki S.: Suomalainen tautinimistö ennen bakteriologista vallankumousta.

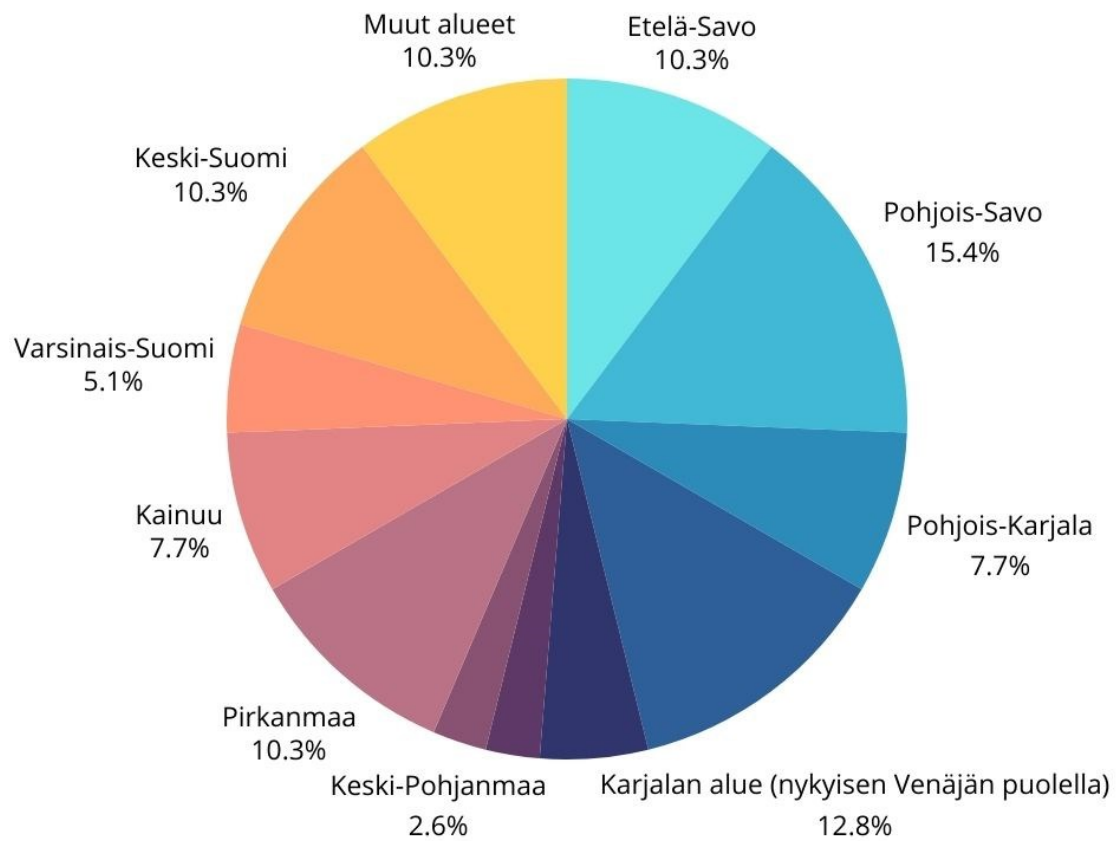
Hippokrates: Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja 16/1999, 33–61.

Weisser, Olivia: *Ill Composed – Sickness, Gender, and Belief in Early Modern England*. Yale University Press, New Haven 2015.

Liitteet

Liite 1.1

Tutkimuksessa käytetyn 39 keräysvastauksen jakautuminen prosentuaalisesti alueittain.

Lähde 1.2

Tutkimuksessa käytetyn 39 keräysvastauksen jakautuminen määrällisesti alueittain.

Etelä-Savo 4 kpl	Pohjois-Pohjanmaa 1 kpl
Pohjois-Savo 6 kpl	Keski-Pohjanmaa 1 kpl
Pohjois-Karjala 3 kpl	Kainuu 3 kpl
Karjala (nyk. Venäjän puolella) 5 kpl	Varsinais-Suomi 2 kpl
Etelä-Pohjanmaa 2 kpl	Keski-Suomi 4 kpl
Pirkanmaa 4 kpl	Muut alueet 4 kpl